

röda rummet

radikal kvartalstidskrift nummer 1/2010 • Pris 20:-

Socialist?

OMSTÄLLNING • SANNINGSSÖKANDE • NORMALITET

ATT GE FÖRNUFTET MUSKLER

– om alternativ produktion, klimat och klasskamp

Bilindustrins kris gör kapitalismens oförmåga att hantera såväl klimatfrågan som sin egen inboende krislogik särskilt tydlig. I Sverige knyts framtidshoppet för en hel nationell industribransch, och för tiotusentals människors försörjning, till ett osannolikt menageri av kapitalister som med ”sunda affärsplaner” i sina portföljer ska frälsa branschen.

Men bilindustrins kris bär i själva verket också på möjligheter som sträcker sig långt utanför en enskild bransch, menar Volvoarbetaren Lars Henriksson.

Krisen gör det naturligt att ifrågasätta produktionsinnehåll och marknadens roll som måttstock på vad som är samhällsnyttigt att producera.

När den finansiella krisen slog till med full kraft hösten 2008 blev överproduktionen i bilindustrin världen över plågsamt uppenbar. I den svenska bilindustrin var situationen särskilt problematisk. Två av världens minsta massproducenter av personbilar – som båda tillverkade relativt stora, bränsletörstiga bilar i de högre prisklasserna och som dessutom ägdes av stora amerikanska bolag som själva befann sig i djupa svårigheter – var i akut kris. Två bilföretag vid konkursens rand, med följdverkningar längs hela kedjan av underleverantörer i ett land med drygt nio miljoner invånare, ledde förstås till att bilföretagens framtid blev – och har förblivit – en stor politisk fråga. Hur svarar man på den, om man som jag står mitt i industrin och dessutom vill komma med en lösning som håller på lång sikt, både för oss som jobbar i industrin och samhället i sin helhet?

I debatten som pågått sedan 2008 har det i princip funnits två olika linjer; Död eller Stöd.

Dödslinjen, den marknadsliberala, har i princip sagt: ”Marknaden har fällt sin dom och några av företagen har dömts till döden. Trixa inte med marknadskrafterna, det gör bara saken värre.” Tydligast har väl den linjen företrätts av Svenskt Näringslivs Stefan Fölster i Newsmillartikeln ”Bara sunt att ett antal bilföretag läggs ner”, men även den svenska regeringens agerande har legat rätt nära detta.

Jag har även stött på en ”grön” variant av detta resonemang som lyder ungefär: ”Bilarna förstör miljön och klimatet. Vi behöver varken dem eller företagen som tillverkar dem, därför är det bara bra om bilindustrin försvinner”.

Stödslinjen har tvärt emot krävt olika former av statsstöd till bilindustrin ”så att de klarar sig genom de här svåra tiderna och kan växa när allt blir normalt igen”. Lån, skrotningspremier, skattereduktioner med mera har föreslagits. Stödslinjen har i Sverige företrätts av socialdemokraterna, många så kallade bilexpert, fackföreningarna och – naturligtvis – av bilföretagen själva. Min fackförening, Metall, har bidragit med sitt eget stödpaket för hela industrin genom att skriva på ett så kallat krisavtal som tillfälligt sänkte lön och arbetstid.

Mitt svar är att båda dessa linjer är djupt felaktiga. Stödslinjen bygger på ett felaktigt grundantagande. Det kommer inte att bli någon återgång till det ”normala” igen, åtminstone inte om man med det menar en ständigt ökande produktion av bilar. Vägtransporter står för 20 procent av utsläppen av växthusgaser i EU och det är i den sektorn som utsläppen ökar snabbast. Även om vi inte skulle vilja stoppa klimatförändringarna så är bilens dagar räknade: produktionen av olja, bilens siamesiska tvilling, kommer att nå sin topp inom en snar framtid och denna billiga energi kommer inte längre att finnas tillgänglig i den mängd som den gjort hittills. I själva verket är ett transportsystem som bygger på massbilism överhuvudtaget inte en framtidsmöjlighet.

GRÖNA BILAR – BLÅ DUNSTER

Industrins svar är den gröna bilen – energisnål och driven av förnyelsebara bränslen. Men denna lösning är en illusion. Visst sjunker den genomsnittliga utsläppsmängden av koldioxid per kilometer. Under perioden 1995 till 2002 med 13 procent för nya bilar i Europa. Men under samma period ökade den totala bränsleförbrukningen, och därmed koldioxidutsläp-

pen, med sju procent. Orsaken var helt enkelt att trafiken ökade.

Den så kallade lösningen med biobränslen är ingen lösning alls. Många undersökningar visar exempelvis att det är tveksamt om etanol alls medför något minskat utsläpp av koldioxid. Dessutom står det i direkt motsättning till livsmedelsproduktionen för världens fattiga att odla majs eller soja för att förbränning i våra bilmotorer.

Ett exempel som visar omfattningen av problemet är om man granskar påståendet att lösningen ligger i det som brukar kallas ”andra generationens biobränslen” som görs av cellulosa, främst skogsråvara. Bara att ersätta den nuvarande trafikens oljekonsumtion skulle fordra sex miljarder hektar skogsmark. I det scenariot skulle man inte kunna använda ett enda träd till att göra möbler, tillverka papper, bygga hus, etc. Och ändå är det ett faktum att världens krympande skogsareal bara uppgår till fyra miljarder hektar. Andra typer av alternativa bränslen står inför samma problem; det finns helt enkelt inte tillräckligt med odlingsbar mark för att ersätta den olja vi förbränner. Optimistiska bedömningar från OECD och International Energy Agency talar om att biobränslen kan komma att stå för 13 procent av transportsektorns konsumtion.

Men elbilen då, eller vätgasmotorn? Ja, varken elektricitet eller vätgas är *energikällor*. De är *energiformer* som måste produceras genom att man tillför energi av något slag. Idag produceras två tredjedelar av världens elektricitet i fossileldade kraftverk, och de många nya sådana kraftverk som byggs och projekteras idag är avsedda att ha kol som bränsle.

Jacqueline McGlade, verkställande direktör i EEA, EU:s miljömyndighet, sammanfattar bilindustrins tekniska lösningar kort och kärnfullt: ”Vi kan inte uppfinna oss ur transportsektorns utsläppsproblem.”

Enligt min mening finns det ingen framtid för ett transportsystem som baseras på privatbilism. Jag påstår inte att alla bilar måste försvinna men transportvolymerna – och i synnerhet vägtransporterna – måste anpassas till en nivå som är långsiktigt hållbar och detta innebär slutet för bilindustrin såsom vi känner den.

Den ekonomiska krisen, vars effekter vi långtifrån sett slutet av, kommer att drastiskt omvandla bilindustrin. Ju fortare vi släpper föreställningen om en återgång till ”det normala” desto bättre.

Men ”dödslinjen” är ännu sämre av tre skäl: sociala, praktiska och politiska.

För det första, de sociala effekterna: I Sverige så kommer den ”skapande förstörelsen” med största sannolikhet bara fungera halva vägen – den förstörande biten. På sextio- och sjutioalet drabbade den tekoindustrin som flyttade eller utplånades, och på sjuttio- och åttioalet hände samma sak med varvsindustrin. Andra sektorer växte till istället, bilindustrin bland annat, och framför allt den offentliga sektorn. För fackföreningarna och socialdemokratin blev den officiella politiken att underlätta denna strukturomvandling. Men idag finns inga nya tillväxtbranscher, den offentliga sektorn härjas av nedskärningar och dess andel av BNP krymper sedan snart tre decennier. I ett land så beroende av sin bilindustri som Sverige kommer den här politiken bli katastrofal.

För det andra så är inte en industri som bilindustrin bara en massa maskiner och byggnader. I första hand så är det en organisation av människor. Om man monterar ner den organisationen så är det som att plocka isär en bil och slänga hjulen, ratten, styrstången, hjulaxlarna

bild: Karoline Kullberg (www.calorit.se)

i olika högar på ett skrotupplag. Delarna är desamma men de är inte längre en fungerande maskin. Delarna kan inte användas. När mänskligheten står inför sin svåraste utmaning någonsin – att förändra den ekonomi och den produktion som i 250 år har byggts upp runt fossil energi – så måste vi använda alla tillgängliga resurser. Det vore ett totalt ansvarslöst resursslöseri att förstöra ett industriellt komplex som byggts upp och utvecklats under närmare ett århundrade. Istället föreslår jag en ”tredje väg” för bilindustrin. (Jag återkommer till det tredje – och viktigaste – argumentet mot ”dödslinjen” längre fram)

MASSPRODUKTION

Bilindustrin är inte som en kolgruva eller ett aluminium-smältverk där i princip bara en produkt kan komma ut och det var länge sedan en bil bara var en motor och fyra hjul på en ram. Idag består en bil av en rad komplexa delsystem som vart och ett är ett resultat av avancerad forsknings- och produktionsprocesser. Produktionen kräver expertis inte bara inom alla fält av mekanik och metallurgi men också inom så vitt skild områden som akustik, aerodynamik och betendevetenskap.

Vad som är ännu viktigare är det som är bilindustrins mest kännetecknande drag; dess förmåga att producera effektivt i masskala, en förmåga som förfinats i hundra år. Ofta är den driven till det extrema, på bekostnad av oss som arbetar i industrin, men icke desto mindre så finns det en samlad expertis på logistik, produktionsteknik, produktionsdesign, kvalitetskontroll och så vidare som kan användas till i stort sett vilken produktion som helst. Och effektiv massproduktion är precis det som behövs om vi ska försöka ersätta fossilekonomin. Massproduktion är vad som gör komplicerade tekniska föremål billiga och som behövs för

EN ARTIKEL AV LARS HENRIKSSON

Artikelförfattaren är fackligt oppositionell metallarbetare på Volvo personvagnar i Göteborg. Han skriver för närvarande på en bok om bilindustrin, alternativ produktion, klimat och klasskamp, som utkommer på Ordfront förlag

att producera såväl vindkraftverk som annan teknik för förnybar energi eller hållbara transportsystem – som spårvagnar, tåg och andra fordon.

Även nere på fabriksgolvet vid de löpande banden och monteringsstationerna finns en djup – men oftast tyst – kunskap om massproduktionens villkor och metoder. Vi är, liksom hela industrin, dessutom vana vid förändring och omställning. Inom bilindustrin har tendensen de senaste årtiondena varit att introducera nya modeller med en ökande hastighet som egentligen är helt absurd. Byten av utrustningar och sätt att bygga, att lära sig handskas med nya komponenter och arbetstekniker, är en del av vardagen på fabriksgolvet.

PEARL HARBOR

Att ställa om bilindustrin är inte bara en idealistisk fantasi. En total omställning av bilindustrin har redan gjorts tidigare i historien med mycket framgångsrikt resultat, åtminstone rent tekniskt.

På morgonen den 7:e december 1941 anföll den japanska Första Kejsarliga Flygflottan den amerikanska flottbasen Pearl Harbor och sänkte stora delar av den amerikanska stillahavsflottan. Det var troligen ett av världshistoriens största misstag, inte bara för att de amerikanska hangarfartyg som var stationerade där råkade öva ute till havs och därmed undkom attacken. Framför allt ledde det till att Japan fick världens största industri mobiliserad emot sig. Angreppet utnyttjades till fullo av Roosevelt och hans regering för att kasta in USA i kriget. Innan årsskiftet lade Roosevelt inför kongressen fram, och fick igenom, ett program för krigsrustning. Anslagen uppgick till 50 miljarder dollar, omkring 50 procent av landets BNP. Det paket som USA:s president Obama lade fram i februari 2009, ”det mest omfattande återhämtningspaketet i vår historia” för att citera honom själv, var på 787 miljarder dollar, knappt en tiondel av USA:s BNP.

Men pengar vinner i sig inga krig och när det är bråttom duger det inte att förlita sig på marknaden, inte ens i en kapitalistisk stat. Rooseveltregeringen tog därför kommandot över industrin och ställde om den för krigsproduktion. Och den industri som berördes mest var just bilindustrin, vilken som enda industri

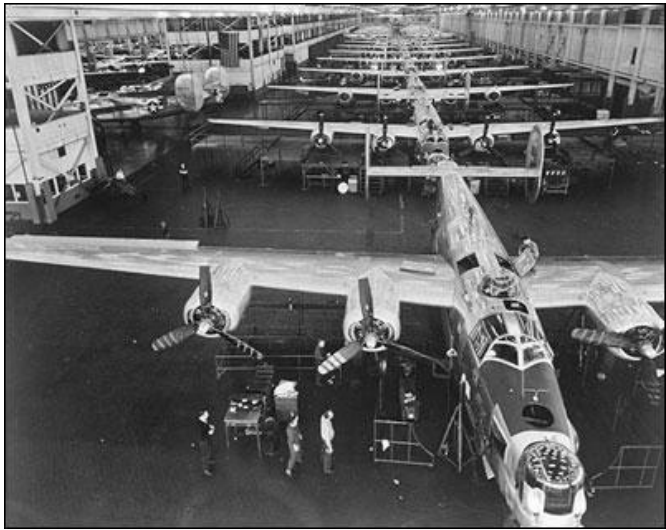
ställdes om i sin helhet. Bara en månad efter attacken förbjöd regeringen produktion av personbilar och beordrade omställning. Ford och andra bilkapitalister lydde (och tjänade bra med pengar på det hela). Bilindustrins massproduktion inriktades nu istället på bombplan, luftvärnskanoner och tanks.

Det finns många intressanta erfarenheter från denna omställning. En var när Fords legendariske teknikchef och fabriksdiktator Charles Sorensen reste till södra Kalifornien för att studera flygplanstillverkning. Till sin förskräckelse såg han hur de byggde flygplanen på samma hantverksmässiga sätt som bilindustrin byggt bilar innan Ford revolutionerat bilbranschen med standardisering och löpande band, ”som en skräddare skulle klippt och passat in en kostym.” I sina memoarer skriver Sorensen: ”Att jämföra en Ford V8 med ett fyrmotorigt Liberator-bombplan var som att jämföra ett garage med en skyskrapa, men trots dessa stora skillnader visste jag att samma grundläggande principer gällde för högvolymproduktion av dem båda, på samma sätt som om det skulle gälla en elektrisk äggvisp eller en armbandsklocka...”

Att folk från bilindustrin fick detaljstudera flygindustrin var inget undantag. I sina memoarer beskriver chefen för krigsmaterielproduktionen, Donald M. Nelson, talande hur företag som tidigare varit konkurrenter och som svartsjukt bevarat hemligheter och innovationer blev ”i alla praktiska avseenden, ett företag”. I en hyllning till samarbetet skriver Nelson entusiastiskt om hur miljontals ingenjörstimmar sparades bara genom att man delade med sig av forskningsdata och produktionsteknisk kunskap. Ett grundskott åt uppfattningen att konkurrens är det bästa sättet att skapa effektiv produktion, och en antydning om vad vi skulle kunna åstadkomma om produktionen organiserades förnuftigt på alla områden.

Vad erfarenheten från andra världskriget visar är att bilindustrin har en förmåga att ställa om produktionen till i princip vad som helst. Charles Sorensens ord om att det är samma principer som gäller om man skall massproducera armbandsur eller bombflygplan är giltiga ännu idag.

För att sammanfatta; bilindustrin är en otroligt

mångsidig organisation som inte är bunden till att producera bilar. Den skulle kunna spela en viktig roll för att ställa om till ett hållbart koldioxidneutralt samhälle.

BEVÄPNA FÖRNUFTET

Men även om dessa två skäl, det sociala och det tekniska/praktiska, är skäl nog att behålla och ställa om bilindustrins organisation så är de inte den viktigaste orsaken till att jag är motståndare till de båda kapitalistiska förhållningssätten till bilindustrin. Klimatfrågan handlar inte om teknologi, utan om politik – med andra ord om klasskamp.

Förutom bland ett fåtal hårdnackade klimatrevisionister som förnekar vetenskapens rön råder enighet om att vi måste minska utsläppen av växthusgaser – och det snabbt. Ända sker inte detta, som vi alla vet. Inte för att de människor som har makt inte är tillräckligt informerade eller för att de är onda och vill utplåna mänskligheten. Utan för att de åtgärder som krävs skulle ifrågasätta själva grunderna i kapitalismens funktionssätt och makten hos de företag som styr vårt samhälle och vår värld. När det gäller klimatfrågan så står förnuft mot materiella intressen. Och i en kamp mellan förnuft och materiella intressen så vinner de materiella intressena 100 gånger av 100. Om inte annat står väl det klart för många efter fiaskot i Köpenhamn.

Så om vi vill att förnuftet ska segra så måste vi beväpna det – utrusta det med tillräckliga samhälleliga muskler för att utmana de materiella intressen som bara har ökad vinst som drivkraft

Och det är här vi, arbetarna i den hotade bilindustrin, kommer in. Vi som idag är anställda i bilindustrin, liksom i andra sektorer som behöver ställas om, har starka intressen av att försvara våra jobb, det är genom dem vi får vår försörjning och inte så sällan vår identitet. Vi har också en rad andra, mer sammansatta intressen än att bara behålla jobben, exempelvis vill vi ha en dräglig arbetsmiljö och anständiga arbetsvillkor. Men eftersom vi inte bara är anställda utan också samhällsmedlemmar med mycket vidare behov än de som är knutna till vår arbetsplats behöver vi även ha fungerande transportsystem, beboeliga städer, bra mat, en fungerande gemensam välfärd, för att bara ta några

En panel simulerar naturligt solljus vid testning av ny-producerad bil

exempel. Framför allt behöver vi en jord som är och förblir beboelig för oss och våra efterkommande.

Just eftersom vi samtidigt är producenter och konsumenter – och framför allt människor – med sammansatta intressen, kan vi spela en nyckelroll om vi tar strid för våra jobb genom att förändra vad vi gör när vi arbetar. Om vi kopplar krav på produktionens innehåll till försvaret av jobben, oberoende av och i motsättning till ägare och direktörer, då kan vi bli de sociala muskler som förnuftet så förtvivlat väl behöver.

Om vi ska kunna kämpa för någonting överhuvudtaget så måste kollektivet av arbetare hållas samman. Utgångspunkten måste vara klassolidaritet, att vi gemensamt kämpar för våra jobb. Det är det tredje skälet till att linjen ”låt industrin dö” är ett ännu sämre alternativ än kräva stöd till industrin. Att kämpa för våra jobb är en sund reflex, istället för att ge upp och hoppas på att marknaden ska rädda dem. Men det är en svår strid som är närmast omöjlig att vinna om man begränsar sig till kamp i ett företag eller en industri-sektor. Om vi bara säger: ”Pumpa in skattepengar i de multinationella bolagen så att de kan fortsätta att tillverka produkter som förstör jorden”, så kommer vi av de flesta att betraktas som ett inskränkt särintresse, som man inte kommer att vilja stödja.

Hösten 2008, i krisens början, så deltog jag i en radiodebatt med bland annat näringsministern, Maud Olofsson. När jag kritiserade bilindustrin och dess produkter frågade journalisten mig om jag inte då sågade av den gren jag satt på. Jag svarade att det var precis tvärtom. Om vi som jobbar i bilindustrin klamrar oss fast vid idén att vår framtid ligger i att producera bilar så är vi förlorade, både som arbetare och, i förlängningen, som människor.

Om vi istället säger: ”Företagsledarna som nu tigger om hjälp av staten har förverkat sin rätt att driva bilindustrin. Staten ska inte stödja deras styre och dess fortsatta destruktiva produktion. Istället måste staten ta kontrollen över industrin och använda den för att möta den utmaning som samhället står inför – förstärka industrin och ställa om den för att skapa säkra jobb och produktion som kan hjälpa oss att komma bort från fossilbränsleekonomin”

Detta är den ”tredje vägen” för bilindustrin som jag förespråkade sedan dess.

BRED ALLIANS

Den skulle kunna vara en plattform för en bred social allians, med syfte att både rädda jobben och planeten – ett tungt vapen i förnuftets tjänst. För det är en sådan rörelse som krävs för att rädda jobben och ställa om ekonomin. En bred politisk rörelse där olika gruppers krav och behov sammanfaller och förstärker varandra.

Är det möjligt att bygga en sådan allians? Är det möjligt att driva krav på alternativ produktion från fabriks-golv och kontor? Hur ska det i så fall gå till?

Det är detta sista som är det viktiga att diskutera. En central sak handlar om att göra omställningen trovärdig. I fabriken där jag jobbar råder en närmast fullständig brist på kollektivt självförtroende. Det är inget som är speciellt för min fabrik, det är detta som är det största hindret för Sveriges arbetarklass i allmänhet. Det har historiska orsaker som jag inte ska fördjupa mig i här, men en viktig del är tillståndet i våra fackliga organisationer. Idag har denna rörelses ledning föga annat att erbjuda än uppslutning kring kapitalet.

I Tyskland ville ledningen för IG Metall på Opel rädda företaget genom att GM skulle göra sig av med Saab. I USA uppmanar facken medlemmarna att köpa amerikanskt och går med på sänkta löner, pensioner och sjukförsäkringar i fåfänga försök att rädda sina jobb. Och IF Metalls ordförande Stefan Löfvén försöker ingjuta hopp i oss bilarbetare: ”Men en dag vänder det. Då gäller det att stå beredd inför den knivskarpa konkurrens som uppstår.” Företag mot företag, nation mot nation och arbetare mot arbetare. När nu den ekonomiska krisen sammanfaller med en ekologisk kris riskerar denna alternativlöshet inte bara att bli arbetarklassens tragedi utan hela mänsklighetens

I vår fabrik har ledningen utnyttjat bristen på självförtroende och facklig eftergivenhet maximalt de senaste åren i ett styre som är allt mer auktoritärt och

kontrollerande. Så idén att vi – de lägsta av de lägsta, vi som kontrolleras in i minsta steg och bråkdel av sekund, vi som inte ens får bestämma i vilken ordning vi ska plocka fram de skruvar och muttrar med vilka vi bygger bilarna med, vi som inte ens har kontroll över vår egen fackförening – vi skulle kunna styra inte bara fabriken utan hela bolaget och till och med ändra produktionens inriktning ... tja för de flesta av mina arbetskamrater så låter det som ren science fiction. Vi skulle inte ens veta var vi skulle börja.

Det första steget är att börja tala och skriva om omställning, att väcka diskussionen genom att föra fram tanken på så många sätt som möjligt. Men nej, i själva verket är detta inte alls det första steget. Det allra första steget är att överhuvudtaget lära sig kämpa som ett kollektiv för vad som helst. Om vi bara pratar om de stora planerna utan att engagera oss i våra arbetskamraters dagliga småtvister med ledningen kommer vi att bli betraktade som pratmakare som bygger tjugiga luftslott – och det med all rätt.

Ett andra steg kan vara att börja göra konkreta planer för hur man ställa om olika branscher. Inför folkomröstningen om kärnkraft 1980 tog miljörörelsen ett viktigt steg och skapade MALTE – Miljörörelsens Alternativa Energiplan, som i detalj visade hur kärnkraften kunde avskaffas och ersättas av förnyelsebar energi. Den blev ett betydelsefullt verktyg i kampanjen, som gav rörelsens aktivister kunskap och självförtroende och även visade att miljörörelsen inte bestod av verklighetsfrämmande drömmare som bara var intresserade av utrotningshotade insekter utan hade handfasta och realistiska förslag för samhället.

Ett annat exempel på planer är de som gjordes upp i maj förra året, då miljöaktivister, medborgargrupper, forskare och fackföreningsrepresentanter från flera olika europeiska länder samlades i Köln för att diskutera hållbara transportsystem. Där antog de ”Kölndeklarationen mot privatisering av järnvägar och för uthålliga transporter” och lade fram ”Rail Europe 2025”, en konkret plan för att på femton år bygga om Europas transportsystem för att minska transporternas koldioxidutsläpp med 75 procent. En sådan plan kan användas av fackföreningar och andra rörelser för att skapa politiskt tryck, särskilt som den är kopplad till frågan om jobben och en kraftfull argumentation mot privatiseringar och för statliga investeringar i hållbar infrastruktur.

Ytterligare ett aktuellt exempel är den kampanj som det fackliga utskottet i den brittiska organisationen Campaign Against Climate Change tillsammans med flera fackförbund bedriver under parollen ”One Million Climate Jobs Now!”. Den viktigaste delen av kampanjen är just en plan som konkret pekar på vilka åtgärder som behöver vidtas för att ställa om samhället och hur många jobb detta skulle innebära.

Det tredje och viktigaste steget för att få igång kampen för en omställningspolitik är att koppla ihop dessa planer med bestämda arbetsplatser, med produktionen på gräsrotsnivå.

LUCASERFARENHETEN

Det enda exempel på detta av större betydelse som jag känner till är det som skedde på krigsmaterielföretaget Lucas Aerospace i England på 1970-talet.

Historien i korthet var att de anställda (i Sverige oftast kallade ”Lucasarbetarna” trots att många av de mest drivande var vad som med svensk terminologi kallas ”tjänstemän”) när de ställdes inför hot om neddragningar inte gjorde som tidigare, då de krävt ökade försvarsanslag för att rädda jobben. Istället organiserade de sig i en facklig koncernkommitté och tog fram ett stort antal förslag på produkter som de skulle kunna utveckla och tillverka med befintlig utrustning och kunskap. De bästa av dessa förslag sammanställdes därefter i vad som blev känt som Lucasplanen, som sedan använde som argument i striderna för att rädda jobben, både för hela koncernen och lokalt i de olika fabrikerna. Även om kampen vid Lucas slutade i nederlag så blev det ett exempel som spreds över världen.

Begreppet ”alternativ produktion” är alls inte okomplicerat. När stora industribranscher var i kris i Sverige på 70-talet; varven, stålindustrin och vad som fanns kvar av tekoindustrin, så blev under en period ”alternativ produktion” ett nyckelord bland rätt breda

grupper och stora förhoppningar knöts till begreppet. Men nästan alla försök att rädda jobb längs den vägen misslyckades. Det berodde på att i de flesta fall betydde alternativ produktion ”andra lönsamma produkter”. Och det finns en hel del man kan säga om kapitalister men man kan inte anklaga dem för att vara dåliga på att jaga vinst. Styrkan i Lucasplanen var att de tvärtom motiverade sina förslag med att de var nyttiga, trots att de som skulle behöva dem inte hade råd att köpa dem. (Värmepumpar åt frysand e fattigpensionärer, transportsystem åt utvecklingsländer, energisnåla bilar, handikapphjälpmedel, och så vidare.)

Vi kan använda idén om ”alternativ produktion” för att peka på att vi vill använda vår yrkeskunskap för att göra produkter som är nyttiga och nödvändiga för samhället, oavsett om de är lönsamma i den kapitalistiska betydelsen eller inte. Detta var styrkan i Lucasplanen – den talade om samhällsnytta, inte om privat vinst. De som skrev den var också mycket medvetna om att detta sätt att organisera produktionen i det långa loppet inte var förenligt med kapitalismen, en medvetenhet de summerade med de insiktsfulla orden: ”Det kan inte finnas öar av ansvar och omsorg i ett hav av ansvarslöshet och fördärv.”

Jag har dessutom alltid fascinerats av en annan aspekt av erfarenheterna från Lucas: vad händer när vi tar ett steg ut ur de dagliga rutinerna, det invanda slitet? I slutet av 1700-talet fångade den borgerlige revolutionären Thomas Paine i några få rader i sin *Människans rättigheter* de möjligheter som ligger oanvända hos människorna: ”Revolutioner skapar geni och talang; men dessa skeenden för bara fram dem i ljuset. Det finnes bland människorna en stor massa av förnuft i ett sovande tillstånd som, om intet väcker den till handling, utan att vakna går med dem i graven. Eftersom det gagnar samhället att all dess förmåga blir tagen till bruk borde en styrelse så uppbyggas att den genom lugn och regelbunden verksamhet kan framlocka all den inneboende förmåga som aldrig underlåter att träda i dagen vid revolutioner.”

Efter att ha arbetat i årtionden med ett själsdödande jobb vid löpande bandet är jag övertygad om att det finns väldiga krafter att utnyttja i detta. Man behöver

inte ha Paines erfarenhet av revolutioner för att se vad som händer med människor när den vanliga lunken bryts och den vardagliga underordningen för en stund spricker upp. Det kan vara i en strejk eller en annan kamp där människor som normalt sett inte gör mycket väsen av sig plötsligt rätar på ryggen och visar sig besitta oanade kunskaper och förmågor.

Att organisera kollektivet på arbetsplatsen för att ställa om produktionen skulle därför inte bara skapa kraftiga motreaktioner från ledning och ägare utan också kunna frigöra en väldig energi från oss som har mest att vinna på förändringar i såväl produktionens organisering som dess innehåll. I detta finns en enorm kraft som kan sättas i omställningens tjänst och bli avgörande för att den över huvud taget skall kunna äga rum.

Jag ska avsluta med ytterligare en anmärkning om kapitalism och transporter. Nyligen publicerade svenska myndigheter statistik över trafikolyckor under de sex första månaderna 2009, som visade en drastisk minskning av dödsolyckor jämfört med samma period året innan. Tidigare publicerad statistik har visat att utsläppen av koldioxid minskade mellan 2007 och 2008. I och för sig en liten minskning, men trots allt en minskning. Så har jag fel? Tyvärr är denna positiva utveckling inte ett resultat av medvetet vidtagna åtgärder. De är i först hand en bieffekt av den djupaste kapitalistiska kris som drabbat systemet på mer än femtio år. Ekonomins snabba nedgång fick trafikvolymerna att sjunka dramatiskt, vilket också minskade utsläppen. Redan i april 2009 vände dock trenden och trafiken började öka igen, vilket entusiastiskt hälsades som ett tydligt tecken på att den ekonomiska krisen var över och att allt var på väg att bli som vanligt igen...

Med andra ord, den enda gång kapitalismen lyckats påverka transportsektorn i den riktning som är absolut nödvändig för att rädda mänskligheten är när den går in i en kris så djup att systemet hotas. Och så fort den repar sig så ökar åter hotet mot vår överlevnad. Detta pekar nästan övertydligt ut var problemet ligger och vad som behöver göras för att lösa det. ■

kära läsare

För att förändra världen måste man kunna förstå den. Den meningen, med doft av gamle Marx, finns i denna tidskrifts målsättningsformulering. Vi vill gärna ge kunskap och erfarenheter som bidrar till arbetet för en annan värld.

Är det en vetenskaplig ambition? Det vill vi nog hävda, men frågan är i så fall på vilket sätt. Vid sammanställningen av detta nummer vindlar redaktionsgruppens samtal iväg i olika riktningar under lunchpausen.

Vad är egentligen vetenskap? Vilken vetenskap kan man lita på? Finns absoluta sanningar? Bör vi sträva efter sådana – och till vilken nytta? Går ens alla mänskliga fenomen att förklara?

Artiklarna i detta nummer bidrar till sökandet efter svaren på de frågorna – utifrån skilda utgångspunkter. När Erik Svensson och Pia Gustafsson i sin artikel efterlyser vetenskapliga experiment för att förklara utvecklingen av mänskliga beteenden hoppas vi på en livlig debatt i en för tidskriften ny fråga: vad är människans natur? Finns en sådan överhuvudtaget?

Eva Kärve varnar från sin utlikspost för den politiska faran med klassificering av människor, vilket får lunchsamtalet att ta ytterligare vändningar. Den vetenskap och ”beprövad erfarenhet”, som läkarvetenskapen talar om och som kan utsträckas till andra områden, kommer på tapeten. Vilken roll spelar den beprövade erfarenheten när kraven på objektivt mätbara resultat pressar på? Och i vilken grad kan naturvetenskap och sociala vetenskaper vila på samma kunskapsteoretiska grundval?

I tidskriftskollegan *Tvärdrag*, som i sitt senaste nummer behandlar just biologi kontra politik läser vi i en ledare att en ny vänster behöver ”en ny vetenskap” – men utan att denna vetenskap definieras.

Själva tänker vi att det inte är en ny vetenskap som behövs, snarare verktyg för att tolka och tillämpa olika vetenskaper för att smälta ihop rönen till en helhet. Marxismen, som vi förstår den, bör ha just helhetssyn som ledstjärna, liksom tvärvetenskap och odogmatisk öppenhet. Det är en verktygslåda, en metod för att analysera och förstå samhällsutvecklingen i alla sina delar.

För egentligen är kanske den enda sanningen att allt är i rörelse – allt förändras. Därför kan man ju egentligen lika väl vända på vår målsättningsformulering: För att förstå världen måste man också förändra den. Kampen om idéer och ideologi måste vara förankrad i vardagen, i social kamp, där klassmotsättningar görs synliga. Eftersom det inte är fritt flytande idéer som styr samhället utan mer handfasta klassintressen, så måste vi sträva efter att ”ge förmuftet muskler” som Lars Henriksson skriver i sin artikel om en möjlig och nödvändig omställning av bilindustrin.

Vad avgör om ett marxistiskt förhållningssätt är riktigt eller inte? Enligt ett talesätt med anor från 1500-talet, som också tongivande marxister använt, ligger ”the proof of the pudding in the eating”. Det är om och när en annan värld blir verklighet som svaret på frågan kan skönjas.

Hur vi kan låta detta – att praktiken avgör teorin – vara vägledande utan att hamna på ett gungfly av relativism och opportunistisk dagspolitik är en fråga vi gärna bollar till er, kära läsare. Se det som en utmaning. Våra spalter står öppna.

/Redaktionen

HOMO SOCIALISMUS?

– om biologi, egoism och möjliga felslut

Många känner nog igen argumentet att ”Jo, det kan ju låta bra det där med jämlikhet och socialism, men nu är det ju så att människan av naturen är egoistisk!” Jämförelsen med djuren ligger då ofta nära till hands. Men vad säger oss egentligen biologin?

Zoökologen Erik Svensson och samhällsläraren Pia Gustafsson ger sin syn på nya evolutionsbiologiska forskningsrön med utgångspunkt i den nyutkomna boken *Snällare än du tror. Människan – social av naturen*. De varnar för underskattning av biologiska förklaringsmodeller, men även för att dra missledande slutsatser.

Boken *Snällare än du tror* med underrubriken *Människan – social av naturen* är skriven av Åke Daun som är professor i etnologi och Hans Norebrink, vårdarbetare som studerat internationella relationer. Boken är skriven i dialogform efter korrespondens mellan Daun och Norebrink. De har haft som utgångspunkt att försöka förstå samhällsfenomen som samarbete, altruism och egoism utifrån människans biologiska natur och genetiska arv. Det är ett klassiskt ämne för kontroverser, som avhandlats många gånger genom historien, varför författarnas djärvhet imponerar.

De båda diskuterar tre generella teman kring människans natur; osjälviskhet, samarbete och ”socialitet”. Kapitelrubrikerna torde vara aptitretande för alla som hyser det minsta intresse för evolutionsbiologiska perspektiv på människans beteende och natur. Vad sägs till exempel om ”Vår moral är biologisk”, ”Darwin och altruismen”, ”Samarbete, snyltare och socialism”, eller ”Sex och evolution”? Författarna tvekar inte att ge sig in i några av de mest kontroversiella ämnen som sysselsatt forskare i årtal, och de gör det med en härlig entusiasm. Samtidigt målar författarna ibland – i sin entusiasm – med alltför breda penseldrag, vilket kanske är oundvikligt med det vittomfattande upplägg de valt och den dialogform som boken är skriven i.

Boken är intressant också utifrån författarnas poli-

tiska utgångspunkter där både Daun och Norebrink får sägas befinna sig till vänster. Norebrink har ett 1960- och 70-talsförflutet i den doktrinära stalinistiska delen av vänstern i Göteborg. De senaste decennierna har han tagit avstånd från den marxism-leninistiska ideologin och har, i spåren av Berlinmurens fall 1989 och Sovjets kollaps 1991, grubblat på vad som gick fel i byggandet av ”realsocialismen”. Det är en uppgörelse vilken löper som ett parallellspår i boken. Att Norebrink fortfarande har hjärtat till vänster framgår tydligt i framställningen.

De viktiga frågor som Norebrink – liksom många andra vänsterintellektuella, socialister och kommunister ställt sig – är om det är meningsfullt att försöka bygga ett socialistiskt samhälle baserat på solidaritet om människan av biologiska skäl är inneboende självisk? Har de nyliberala ideologerna kanske haft rätt i sin predikan om *Homo economicus*, den vinstmaximerande och själviska människan som struntar i sin omgivning? Var det på grund av dessa inneboende negativa aspekterna av människans biologiskt medfödda natur som ”realsocialismen” i Sovjetunionen och Östeuropa kollapsade?

Populärvetenskaplig evolutionsbiologisk litteratur under 1970, 80 och 90-talen, liksom också viss politisk litteratur, tycktes bekräfta denna pessimistiska syn på människans natur, vilket hos många vänster-

intellektuella ledde till en djup misstänksamhet mot evolutionsbiologi som forskningsdisciplin. År 1976 utkom Richard Dawkins berömda populärvetenskapliga bästsäljare *Den själviska genen*¹, en bok som även fick effekter på den politiska samhällsdebatten. Dawkins grundläggande tes var – det är viktigt att påpeka – att alla djur inte är själviska men att *deras gener* är det. Vad som ser ut som altruism (oegennyttja) på individnivå, till exempel en fågel som matar sina ungar, är i själva verket själviskhet på gennivå: generna gynnar beteenden som förmerar artens egna spridning. Det kan även ske genom att djuret hjälper släktingar som bär på kopior av dessa gener, så som fågelungarna i detta fall. *Släktskapsselektion* är en förklaring till evolutionen av (till synes) altruistiska beteenden på individnivån, en annan är *reciprok altruism* ("jag hjälper dig, om du hjälper mig").

GENER OCH SAMHÄLLSFÖRÄNDRING

Richard Dawkins hävdade alltså aldrig att altruistiska beteenden inte någonsin kan existera på individnivå. Han påpekade dock att *på genetisk nivå* gynnas *alltid* själviska egenskaper. Denna tes har dock kritiserats av andra biologer, bland annat eftersom definitionen av "själviskhet" blir meningslös om den kommer att omfatta *alla* gener. Ett begrepp som blir så vittomfattande förlorar sitt analytiska värde, eftersom det (enligt Dawkins definition) inte kan existera osjälviska gener ens för beteenden som bevisligen är altruistiska på individnivån. Därmed har hela frågan om altruism definierats bort från gennivån, vilket gör all diskussion ofruktbar och meningslös från början. Idén om den själviska genens överordnade betydelse var dock en frestande tanke för nyliberala ideologer som predikade egoismens lov. Högerdebattörer som en gång för alla ville sätta punkt för alla idéer om samhällsförändringar i socialistisk riktning, som skulle kunna hota det kapitalistiska ekonomiska systemets ideologiska hegemoni, såg nu chansen att exploatera Dawkins idéer.

I Sverige publicerade evolutionsbiologen Birgitta Tullberg och ekonomen Jan Tullberg 1994 en bok med detta starkt högerorienterade budskap: *Naturlig etik: en uppgörelse med altruismen*². Altruismen utmålades av dessa författare som ett "onaturligt" och kulturellt betingat påfund påtvingat av samhället och klåfingriga socialistiska politiker. Människan borde snarare förkasta altruismen och istället bejaka sin inre biologiska natur som, enligt dessa debattörer, var renodlat självisk. Solidaritetstankar inom kristendomen och socialismen påstods vara skadliga och förhindra samhällets och de fria individernas utveckling.

Häpnadsväckande nog publicerades denna grova politiska pamflett med stöd från dåvarande Naturvetenskapliga Forskningsrådet. Boken fick dessutom mycket goda vitsord av professorerna Torbjörn Fagerström och Staffan Ulfstrand. Förklaringen till detta låg förmodligen i tidsandan under 1990-talet, en nyliberal och borgerlig hegemoni som politiskt stärkts av Berlinmurens fall 1989. I en tid av allmän hets mot all vänster – "avvikande" tankar och idéer – i Sverige framförallt manifesterat av Per Ahlmarks tes om "vänsterns skuld" – var de kritiska rösterna bland såväl biologer som andra intellektuella svaga, och drucknade i dåtidens bistra samtidsbudskap om värdet av fria marknadskrafter drivna av individers egenintressen.

Tiderna har dock ändrats och ny evolutionsbiologisk forskning har ställt många av de tidigare förutfattade meningarna om människans natur på huvudet. Det gäller inte minst den naiva tron på *Homo economicus* och de evolutionsbiologiskt inspirerade nyliberala idéerna att människan agerar (enbart) efter kortsiktiga själviska och ekonomiska intressen. Evolutionsbiologen Sergey Gavrilets har till exempel utvecklat teoretiska modeller för att förklara den så kallade "egalitära revolutionen", som kom att leda till att stenåldersmänniskans sociala system skiljde sig dramatiskt från de mer hierarkiska och ojämlika sociala system som kännetecknar våra närmsta släktingar – de stora människoaporna³. Medan

EN ARTIKEL AV ERIK SVENSSON OCH PIA GUSTAFSSON

Erik Svensson är professor i zooekologi och driver bloggen "Biology & Politics" (biologyandpolitics.blogspot.com). Pia Gustafsson är lärare i samhällsvetenskapliga ämnen. Båda verksamma i Lund.

bild Anders Nilsson

våra närmsta släktingar agerar betydligt mer själviskt gentemot varandra, så har flera nya experimentella evolutionsbiologiska och beteendekonomiska studier av människor visat att vår art skiljer sig markant från till exempel schimpanserna⁴.

Människor visar tydliga exempel på "inequality aversion"; de delar gärna med sig av resurser när de upplever att fördelningen är orättvis. Människor ägnar sig även åt beteenden som ur ekonomisk synvinkel – inte minst från nyliberalt perspektiv – är irrationella, som till exempel det kostsamma och olönsamma beteendet att straffa "fuskare" som inte följer sociala normer och regler, så kallad "altruistisk bestraffning"⁵.

MÄNNISKANS NATUR

Dessa och många andra observationer av mänskliga beteenden har gjort att forskare inom evolutionsbiologi, antropologi, beteende- och neuroekonomi och andra discipliner har börjat ifrågasätta tesen om den allenarådande själviskheten och om *Homo economicus* som modell för alla mänskliga beteenden. Bäva månde nyliberalerna! Håller vänstern på att återta initiativet i kampen om verklighetsbeskrivningen av människans natur? Hotar den nya forskningen nyliberalismens, och därmed kapitalismens, ideologiska hegemoni? Banar resultaten väg för ett återupplivande av de socialistiska idéerna bland intellektuella och breda befolkningslager?

I detta sammanhang kan det dock vara värt att påpeka att människans dokumenterade och biologiskt medfödda vilja till att samarbete också kan ha mörka baksidor, som nepotism och krig mellan grupper. En värld dominerad av gruppselektion blir inte med nödvändighet en trevligare värld än en dominerad av gen- och individselektion. Konflikterna flyttar istället upp på en högre nivå och kan istället komma att manifesteras som konkurrens och krig mellan grupper. Grupper bestående av huvudsakligen altruistiska och samarbetande individer kan förmodas ha en överlevnadsframgång jämfört med grupper bestående av huvudsakligen själviska individer som inte bidrar till gruppens långsiktiga överlevnad.

Det är alltså ett exempel på hur individernas och genernas *långsiktiga* själviska genetiska intressen sammanfaller med gruppens: de gener och individer som bidrar till gruppens långsiktiga överlevnad genom att samarbete kommer alltså att gradvis konkurrera ut mer kortsiktigt själviska gener och individer. I praktiken talar dock många forskare idag gärna om "multi-level selection", det vill säga att selektionen verkar på både gen-, individ- och gruppnivå och att balansen mellan

selektionen på dessa olika nivåer bestämmer det långsiktiga utfallet och överlevnaden för olika gener med olika strategier. Det är till exempel den ståndpunkt som evolutionsteoretikern David Sloan Wilson i USA länge förfäktat.

Ett uppmärksammat fenomen som inte Daun och Norebrink tar upp i sin bok är mobbning. Detta är dock inget som författarna ska klandras för. De spänner över väldigt många olika ämnesområden, och ingen omfattande evolutionsbiologisk forskning har så vitt vi vet ägnats åt detta område. Trots att forskningen om detta till stora delar har lämnats till psykologin har mobbning ofta inte betraktats som ett allmänmänskligt fenomen utan huvudsakligen som ett skolrelaterat problem. Då det utan tvivel förekommer mobbning även utanför skolorna vore det önskvärt med allsidig forskning även på detta område.

Hur skulle då mobbning kunna förklaras ur ett evolutionsbiologiskt perspektiv? Är mobbning den mörka baksidan av människans inneboende biologiska tendens att bilda grupper och samarbeta? Är vuxenmobbning och skolmobbning i grunden samma biologiska fenomen. Avspeglar all mobbning en generell underliggande biologisk tendens att utesluta individer som inte platsar i grupperna? En tendens som kräver att grupperna avgränsas och att oönskade individer utesluts från gruppgemenskapen? Om det förhåller sig så är det återigen en illustration av att en värld dominerad av gruppselektion och samarbete inom grupper inte med nödvändighet måste innebära att alla konflikter försvinner och att fullständig harmoni råder. Konflikterna förflyttas istället till andra arenor.

Utöver psykologiska, sociala, historiska och ekonomiska förklaringar till djupt destruktiva fenomen som rasism och krig mellan nationer kan man alltså tänka sig att biologiska förklaringar spelar åtminstone någon roll, och då ofta i samverkan med mer traditionellt erkända faktorer. Denna möjlighet utgör givetvis inget försvar för dessa negativa fenomen i sig – lika lite som historiska, psykologiska, social eller ekonomiska faktorer gör det – men den kan bidra till en fördjupad förståelse för mänskliga tragedier.

FEMINISM OCH BIOLOGI

Varken Daun eller Norebrink är biologer och naturvetare till professionen. Det kan ses som bokens styrka, men det blir också dess svaghet. Det är två mycket bildade, men likafullt glada amatörer som diskuterar den senaste evolutionsbiologiska forskningen och dess betydelse. Författarnas beläsenhet imponerar, samtidigt som de mer kritiska frågorna utelämnas. Det

bild Anders Nilsson

finns vissa brister i boken, framför allt i avsnitten om könsrollerna och deras biologiska bakgrund. Daun och Norebrink har helt rätt i att delar av vänstern, framför allt vissa feminister och genusvetare, har gått ner sig i ett socialkonstruktivistiskt eller postmodernistiskt träsk där biologiska könsskillnader antingen förnekas eller förminskats till absurditet. Ett övertydligt exempel på detta såg vi nyligen när den postmodernistiskt influerade vänstern runt tidskriften *Arena* gick till hårt angrepp mot den feministiska författaren och debattören Nina Björk när hon hävdade uppfattningen att människans biologiska natur och barnets behov av föräldraomvårdnad tidigt i livet utgjorde ett hot mot den liberala drömmen om de suveräna individernas totala frihet och oberoende. Arenaredaktören Karolina Ramqvist såg Nina Björks försikiga närmande till biologin som ett förräderi mot de feministiska idealen, där ordet biologi närmast används som ett skällsord och beteckning för förtryckande manliga strukturer.

En vänster som på allvar hävdar att alla skillnader mellan könen måste vara ett resultat av miljöfaktorer och som förnekar att biologi och genetik också kan vara viktiga kommer att marginalisera sig själv och kommer aldrig att bli tagen på allvar. Det stundtals dogmatiska motstånd mot sociobiologiska och evo-

lutionsbiologiska idéer som delar av den sociologiskt förankrade vänstern tidigare visat upp gentemot biologerna är nu förhoppningsvis dött och begravet.

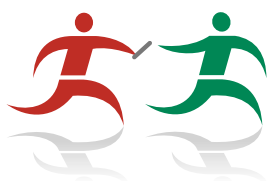
Men av detta konstaterande och denna berättigade kritik mot vissa feminister och socialkonstruktivister följer dock inte att alla idéer om "naturliga könsroller" som framlagts av evolutionspsykologer ska sväljas okritiskt. Neurofysiologerna och professorerna Annica Dahlström i Göteborg och Germund Hesslow i Lund har till exempel förfäktat flera familjepolitiskt reaktionära idéer klädda i vetenskaplig evolutionsbiologisk dräkt. Skrapar man på ytan på deras slappa evolutionspsykologiska argument finner man dock ytterst lite substans.

Evolutionspsykologin som forskningsriktning är endast en av många evolutionsbiologiska riktningar, och långt ifrån den mest respekterade. Evolutionspsykologer utgår ofta från att dagens mänskliga beteenderepertoar avspeglar historiska selektionstryck i sedan länge försvunna miljöer under människans stenåldershistoria. Deras historiska förklaringsmodeller är långt ifrån okontroversiella och har kritiserats för att vara svåra att verifiera och ibland till och med omöjliga att falsifiera. Evolutionsbiologer från andra discipliner, främst populationsgenetik, har riktat skarp kritik mot evolutionspsykologernas arbetssätt och

spekulativa tradition där så kallade "*Just so stories*" dominerar. Med "*just so stories*" avses mytologiska förklaringar som inte går att verifiera eller undersöka experimentellt, som exempelvis Rudyard Kiplings berömda djurhistorier om hur leoparden fick sina fläckar eller elefanten sin långa snabel.

Vad som ofta saknas i evolutionspsykologin är rigörösa vetenskapliga experiment. Här tycker vi att Daun och Norebrink har varit lite väl okritiska i sin entusiasm för evolutionsbiologiska förklaringar till människans beteenden. Författarna borde åtminstone ha redovisat delar av den omfattande kritik som har riktats mot det evolutionspsykologiska arbetssättet, såväl i Sverige som internationellt. Denna kritik kommer inte bara från samhällsvetare, humanister och psykologer utan även från många evolutionsbiologer.

Den viktigaste kritiken mot evolutionspsykologin är densamma som har riktats mot psykoanalysen: förklaringar till beteenden idag förläggs längre bak i tiden och dessa hypoteser blir därmed ofta svåra att verifiera. I evolutionspsykologins fall förläggs förklaringar till dessa mänskliga beteenden till ett tidigare evolutionärt skede (Pleistocen – "stenåldern") och i psykoanalysens fall till en sedan länge svunnen barndom. Sådana förklaringar behöver inte vara fel av princip. Men i praktiken blir de ofta en slags efterhandskon-

Använd våra skattepengar till välfärd – inte till vinster i privata företag!

Satsa på fler anställda i välfärden!

Garantera alla en trygg försörjning!

Genomför offensiva miljöinvesteringar nu – en ny grön giv!

Behåll våra gemensamma naturtillgångar och infrastruktur i samhällets ägo!

Förbättra villkoren i arbetslivet!

Vitalisera och demokratisera den gemensamma välfärden!

Budkavle för välfärd

Satsa på gemensam välfärd - för jobb, klimat och rättvisa!

Vi vägrar vara kunder på en "välfärdsmarknad"!

LO-distriktet i Stockholms län

Mer info och möjlighet att underteckna på www.budkavleforvalfard.se

bild: Thomas Lersch

struktioner, som är svåra att belägga eller kontrollera. De hypoteser som ställs upp blir i princip omöjliga att falsifiera eftersom vi inte kan resa bak i tiden och kontrollera sakernas tillstånd direkt.

En bättre vetenskaplig utgångspunkt, och säkerligen mer empiriskt fruktbar, är att utgå från att dagens beteenden fyller en viktig funktion och att dessa funktioner kan undersökas genom noggrant uppställda experiment här och nu, istället för att förfalla till mer eller mindre fantasirika och kreativa historier om ”stenåldersmänniskan”. Den bistra sanningen är att vi aldrig kommer att få tillräckligt med information om våra förfäders sociala system eftersom beteenden, till skillnad från skelett och krukor, inte lämnar några materiella spår efter sig, med enstaka undantag som grottmålningar.

SOCIALISTISK SYSTEMKRITIK

Men socialismen då? Hur ser framtiden ut för en systemkritisk vänster som vill ersätta dagens kortsiktiga privatkapitalistiska profitjakt med ett fundamentalt annorlunda ekonomiskt system där människors behov sätts i centrum? Kommer människans biologi att kunna hjälpa oss, nu när det tycks visa sig att vi trots allt, vilket bland andra Daun och Norebrink väl belyser, inte är de fullblodsegoister som nyliberalerna och borgerligheten försökt inbilla oss under flera decennier? De nya forskningsresultaten inger förvisso visst hopp, jämfört med den mer pessimistiska bild av människans inneboende biologiska egoism som dominerade fram tills helt nyligen.

Här vill vi dock resa ett varningens finger: oavsett vilken politisk ideologi man än bekänner sig till så är det nog klokt att inte försöka att i alltför hög grad bygga den på verkligheten som den *är* (eller uppfattas vara), och därmed riskera att begå *det naturalistiska felslutet*. Lika lite som det hade funnits någon anledning för socialister att kasta in handduken om människan skulle visa sig vara en renodlad egoist på det biologiska planet, lika lite finns det någon anledning att luta sig tillbaka och tro att socialismen kommer av sig själv när det nu visar att människan inte är en renodlad biologisk egoist. Den som förespråkar en viss politisk ideologi, oavsett om detta är ett socialistiskt

eller borgerligt projekt, gör bäst i att ha tilltro till de egna idéernas inneboende lockelse och sprängkraft, och bör i så liten utsträckning som möjligt förlita sig till biologin. Det är i alla fall vår fasta övertygelse, trots att nyliberalernas försök att ideologiskt exploatera evolutionsbiologin för egna syften numera får anses vara ordentligt vederlagda av modern biologisk forskning.

Dauns och Norebrinks bok *Snällare än du tror*, liksom flera andra tecken i tiden, tyder på att vi nu är nära en vändpunkt där vänstern återigen har tilltro till vetenskapen som ett redskap för att förstå och förändra världen. Vi ser det även i den nyutkomna boken *Jämlikhetsanden*⁶, där forskarna Richard Wilkinson och Kate Pickett använder rikligt med statistiska samband och hårda data för att slå sönder de marknadsliberala myterna om ojämlikhetens nödvändighet, och där det visas att jämlika samhällen fungerar bättre än de med stora inkomstskillnader.

Vänsterns omsvängning till en mer vetenskapspositiv syn är välkommen och på tiden, i synnerhet i dessa dagar av accelererande klimatförändringar och kris för den biologiska mångfalden. Samtidigt ser vi hur delar av den marknadsliberala högern nu intar de vetenskapsskeptiska positioner som delar av vänstern alltför länge varit nedgrävda i. Det blir exempelvis uppenbart när dessa högerkrafter utifrån sina ideologiska utgångspunkter ifrågasätter de massiva vetenskapliga bevisen för de av mänskliga industriella aktiviteter orsakade klimatförändringarna. Socialister gör därför klokt i att betrakta vetenskapen som en naturlig allierad och som ett viktigt redskap för att analysera den värld man i grunden vill förändra. ■

Snällare än du tror. Människan – social av naturen. Åke Daun & Hans Norebrink Nya Doxa Förlag, 2009

- Camerer,C.F. & Fehr,E. When does ”economic man” dominate social behavior? Science 311, 47-52 (2006).
Bernhard,H., Fischbacher,U., & Fehr,E. Parochial altruism in humans. Nature 442, 912-915 (2006).
Fehr,E., Bernhard,H., & Rockenbach,B. Egalitarianism in young children. Nature 454, 1079-1U22 (2008).
5. de Quervain,D.J.F. et al. Se not 4
6. Wilkinson, R. & Pickett, K. (2010). Jämlikhetsanden. Karneval Förlag, Stockholm.

krönika

Negativt positivt tänkande

När Barbara Ehrenreich – journalist och författare till *Barskrpad, Körd* och *Karnevalsyra* – diagnosticerades med bröstcancer sökte hon sig till stödgrupper där hon hoppades få vettiga råd. I stället frontalkrockade hon med en kompakt mur av positivt tänkande. Hon fick veta att hon måste vilja bli frisk. Och att hon borde omfamna sjukdomen och vara tacksam för den möjlighet till personlig utveckling som cancern gav henne, och det kinesiska tecknet för kris är också tecknet för möjlighet och ... ja, ni kan ju snacket. Ehrenreich sade adjö, gick hem och påbörjade researchen för sin bok *Bright-sided – How the relentless promotion of positive thinking has undermined America*.

Ämnet är tacksamt att raljera över, och som kritiker förvandlas man lätt till en samlare av befängda citat. Men det är angeläget att gå bortom raljerandet, att peka ut problemen med det positiva tänkandets imperativ. Förutom att det är ett irrationellt, magiskt tänkande är det också hjärtlöst och skuldbelägger den drabbade. Kan man bli frisk genom att tänka positivt, så är det rimligen ens eget fel om man förblir sjuk. Inställningen berövar oss också hela känslopaletten; rätten till sorg, besvikelse, ilska och, ja, bitterhet och hat.

Men Barbara Ehrenreich vore inte Barbara Ehrenreich om hon inte också tog analysen till samhällsnivån. Naturligtvis är inte positivt tänkande hela eller ens halva förklaringen till finanskrisen, men det förefaller rimligt att det kan ha påverkat omdömet. En central komponent i positivt tänkande är att man bör agera på ett sådant sätt som visar att man tror att man kommer att lyckas. Att överbelåna sig och att som banktjänsteman uppmuntra överbelåning blir en form av positiv affirmation. Att undanröja ”negativa tankar” är också centralt. Kritiker anses vara ”bromsklossar” (inom näringslivet) och ”energitjuvar” (i privatsfären) och man kan gå kurser om hur man befriar sig från dem.

I Sverige har det positiva tänkandets imperativ mest varit ett randfenomen och en inkomstkälla för bokförlagen. Det ändrades med Arbetsförmedlingens tremiljardshopping av coachningstjänster. Bland coachföretagen finns allt från revisorstyper till de vilkas hemsidor pryds av snurrande änglar, yin och yang-symboler och visdomsord som ”Love the one You are”, men gemensamt för nästan samtliga är att det är den jobbsökandes inställning som behöver åtgärdas. När staten väljer att bekämpa arbetslösheten med attitydförändrande åtgärder av halvterapeutisk karaktär har randfenomenet upphöjts till offentlig ideologi.

CECILIA VERDINELLI

Tidigare publicerad på Göteborgs-Postens kultursida
15 februari 2010

Ända sedan Emile Zola 1898 skrev sin berömda artikel J'accuse (Jag anklagar) i samband med Dreyfusaffären, har de intellektuella i många sammanhang förknippats med rollen som sanningssägare, de som protesterar mot orättvisor och förtryck. I sin bok om 68-rörelsen och de vänsterintellektuella försöker historikern

Begreppet intellektuell är inte lätt att hantera. För en del är det ett honnörsord, för andra något främmande – och kanske skrämmande. Svenska Akademien definierar i sin ordlista en intellektuell som någon som ägnar sig åt tankeverksamhet, vetenskap eller författarverksamhet. Det låter inte så komplicerat... och vem ägnar sig inte åt tankeverksamhet?

Nu har dock begreppet intellektuell fått flera andra innebörder, och de är inte bara beskrivande utan också värderande. I moderna borgerliga samhällen har intellektuell fått den underförstådda innebörden att beteckna en person som säger sanningar, och ofta obekväma sanningar. Den intellektuelle som social typ i ett svenskt sammanhang har nu undersökts av historikern Jens Ljunggren.

Ljunggren har uppenbarligen velat vara fyndig med titeln på sin studie om svenska vänsterintellektuella. Filmen No Country for Old Men har blivit *Inget land för intellektuella*. Det är tyvärr det enda fyndiga med studien.

I inledningen redogör Ljunggren för sina utgångspunkter. Undersökningen sägs ha två syften: att klarlägga vad den vänstervåg som ofta kallas 68-rörelsen innebar för synen på den intellektuelles roll och betydelse, och att skapa en djupare förståelse för vilka drivkrafter som låg bakom revolten 1968 och varför den fick så stor uppslutning.

Ljunggrens genomgång av den tidigare forskningen på området understryker en viktig utgångspunkt: den franske författaren Émile Zolas roll i etablerandet av den intellektuelle som social typ. Zolas framträdande

jerade genomgång finns det knappast mer att tillägga. Lenin modifierade dessutom sin uppfattning i ett senare skede och betonade att arbetarklassens kamp spontant utvecklades i socialistisk riktning, även om den inte av sig själv kunde nå ända fram utan måste förenas med den socialistiska agitationen.

Att dessutom bunta ihop den revolutionäre syndikalisten och våldsdyrkaren Georges Sorel, för att nu inte nämna den obehaglige ryske anarkisten Michail Bakunin, med Georg Lukács – hur han nu har hamnat i det här sammanhanget – och Rosa Luxemburg som förespråkare för en ”självgenererande revolt underifrån”, leder enbart till förvirring. Det är den här bristen på precision som gör Ljunggrens studie så svår att få grepp om.

Den italienske marxisten Antonio Gramscis begrepp organisk intellektuell – en intellektuell som på ett mer organiserat sätt företräder eller ingår i en bestämd samhällsklass – finns givetvis också med. Men den uppfattningen skiljer sig inte på något grundläggande sätt från Lenins uppfattning, eller det som Marx och Engels skriver redan i Kommunistiska manifestet: ”Liksom en del av adeln tidigare övergick till bourgeoisien, går nu en del av bourgeoisien över till proletariatet, och särskilt en del av de borgerliga ideologerna, som arbetat sig fram till en teoretisk förståelse av hela den historiska rörelsen.”

SARTRE OCH SOCIALISMEN

Under decennierna efter andra världskriget kom Jean-Paul Sartre att bli själva inkarnationen av den intellektuelle. Ljunggren hävdar att Sartre lyckades samman-

DE INTELLEKTUELLAS MISSION

– 68-vänstern som ersättning för religionen

Jens Ljunggren visa upp dessa intellektuellas roll, och förklara varför de agerade som de gjorde, i en tid då debattvågorna över det rådande samhällens tillstånd gick höga. I en kritisk närläsning av Ljunggrens bok ger Per-Olof Mattsson en alternativ rundmålning av tidskedet och dess aktörer.

som granskare av åtalet mot den franske stabskaptenen Alfred Dreyfus 1894, och hans berömda upprop J'accuse (Jag anklagar) har blivit prototypen för många efterföljare. En riktig intellektuell är en som protesterar mot orättvisor och förtryck, i Zolas fall mot en dom som av antisemitiska skäl fälldes över en oskyldig.

Zola kom att bli exemplet på en klassisk modell som kan definieras på följande sätt: den intellektuella uppträder som individ och opinionsbildare på offentlighetens arenor, han (vilket det oftast är) använder och åberopar sin egen auktoritet för att påverka politiken, han är ”autonom” och framträder som distinkt och självständig kategori, han åberopar universella värden i konkreta sammanhang och han framträder och rättfärdigar sig som samvete och språkrör för krafter som står i motsättning till etablissemangen.

I ett speciellt avsnitt försöker Ljunggren också beskriva den marxistiska diskussionen om den intellektuelle. Det blir ett fatalt misslyckande. Ljunggren följer gamla och alltför väl upptrampade spår. Inte oväntat får Lenin spela rollen som demon, och i kontrast mot en så pass brokig skara som Bakunin, Sorel, Lukács och Luxemburg. Lenins uppfattning sammanfattas på det här välkända sättet: han ”föreställde sig en liten elit av partiintellektuella som med en hög grad av centralisering och specialisering skulle ena massorna”. Den klassiska hänvisningen i det här sammanhanget är som alltid Lenins skrift *Vad bör göras?* från 1902.

Slavisten Lars T. Lih har dock i sin stora studie *Lenin Rediscovered: What Is to Be Done? in Context* med all tydlighet – och på 850 sidor – visat att Lenins ideal var hämtat från den tyska socialdemokratin, där det formulerades av Karl Kautsky. Utgångspunkten i Kautskys resonemang var att socialismen inte kunde uppstå spontant som resultat av den fackliga kampen. Den måste istället föras in i arbetarklassen utifrån av socialistiska intellektuella, men i och med de socialistiska idéernas utbredning blandades dessa upp med politiskt skolade arbetare.

Lih är långt ifrån den förste som pekat på den verkliga innebörden av Lenins skrift, men efter hans detal-

smälta en klassisk intellektualism med en socialistisk. Det finns många exempel på hur Sartre skapade sig en ställning med starka rötter i traditionen från Zola. Men Ljunggren ser det främst som ett resultat av att Sartre under 1950-talets första hälft uppträdde som apologet, en okritisk försvarsadvokat för stalinismen. Det är en helt felaktig slutsats – om man nu inte är övertygad om att kampen mot kvarvarande kolonialvälden och fattigdom var en konspiration ledd från Moskva.

Den roll som Sartre kunde spela var mycket mer förknippad med hans konsekventa ställningstaganden mot imperialismen, inklusive den franska i Indokina och Nordafrika, och – inte att förglömma – hans fördömanden av den sovjetiska regimens krossande av rörelserna i Ungern 1956 och Tjeckoslovakien 1968. Sartre blev en oberoende socialistisk röst mot förtryck både i tredje världen och i de stalinistiska staterna.

Däremot såg han aldrig sig själv som annat än en borgerlig intellektuell. När Sartre under 1960- och 1970-talet närmade sig maoismen försökte han ”omskola” sig men misslyckades. Att sälja maoistiska tidningar utanför bilfabrikerna i Billancourt kunde inte förändra hans sociala ställning. Istället slutade han sin intellektuella karriär med ett jätteverk i tre band om den franska 1800-talsromanens stora namn Gustave Flaubert.

Den omprövning som ägde rum bland franska intellektuella under 1970-talet, och som i hög grad tog sig uttryck som ett fadersmord på Sartre, ledde fram till det som kom att kallas postmodernism. Misstron mot stalinismen ledde till ett avståndstagande från alla ”stora berättelser” – och framför allt marxismen. I stort sett orubbliga maktstrukturer behärskar all mänsklig aktivitet, hävdades det. Vi kan aldrig komma undan förtrycket och alla drömmar om frigörelse och ett mänskligare samhälle är bara illusioner som leder till ännu mer förtryck.

Foucault blev ett av de främsta språkrören och kom att bli mönsterbildande för många vänsterintellektuella som övergav projekten med att bygga revolutionära organisationer för att istället blottlägga makten och

bild Anders Nilsson

förtrycket utifrån sina forskarrum på universiteten. I jämförelse med Sartre blev Foucaults version av den engagerade intellektuelle ett steg tillbaka, en reträtt till akademins skyddade atmosfär.

Ljunggrens behandling av sociologen Pierre Bourdieu ger emellertid en felaktig bild av Bourdieus roll som intellektuell i Frankrike. Det är helt riktigt att hans teori om de sociala och kulturella fältens betydelse innebar en viss reträtt i förhållande till de ”allmänna sanningarna” från stalinismens och maoismens storhetstid. Men, när de franska arbetarna gick ut i massomfattande demonstrationer i skiftet mellan 1995 och 1996, betedde sig Bourdieu som en klassisk agitator när han talade till järnvägsarbetarna i Paris. Det är därför som det blir fel när Ljunggren hävdar att Bourdieu ”talade som intellektuell utifrån sin specifika profession och kompetens”.

Den omfattande kamp som med korta mellanrum blossade upp i Frankrike från och med 1990-talets mitt lämnade inte landets intellektuella oberörda. Förutom Bourdieu, drogs även filosofen Jacques Derrida ut från universiteten för att ge sig in i striderna. Han diskuterade med den amerikanske marxisten Fredric Jameson, skrev en (närmast oläsbar) bok om Marx, skrev upprop mot nyliberalismen och samarbetade med den tyske sociologen Jürgen Habermas mot den gemensamma nyliberala fienden. Klasskampens intensifiering ledde, intressant nog, till en omvärdering av Sartre. Helt plötsligt var han föremål för seriösa studier (på svenska av Michael Azar).

Ljunggrens användning av begreppet intellektuell blir därför oklart när det i hans fall handlar om vänsterintellektuella, eller – som Sartre skulle hävdat – engagerade intellektuella. En konsekvent använd-

ning av begreppet intellektuell som synonymt med vänsterintellektuell utesluter också mängder av personer som rimligen måste anses vara intellektuella i traditionen från Zola.

När Ljunggren kommer in på svenska förhållanden under 1950- och 1960-talet befinner han sig emellertid på säkrare mark, eftersom han förlitar sig på studier av Crister Skoglund, Tomas Forser och Kjell Östberg.

Utifrån jämförelser med andra länder kommer Ljunggren fram till att 68-revolten blev speciellt viktig för ”etableringen av en vänsterintellektuell självförståelse”. Här börjar dock Ljunggrens resonemang inte bara bli tveksamt, det vacklar betänkligt. Identifieringen av begreppet ”intellektuell” kom i Sverige att förknippas med den nya vänstern och fick därmed ”låg status”, hävdar han. Den vänsterintellektuella mobiliseringen i Sverige bottnade, enligt Ljunggren, i en ”emotionalisering av politiken”.

Den definition av vad en intellektuell är som Ljunggren fastnar för är den intellektuelle som ”gränsöverskridare”, det vill säga en akademiker eller författare som ”intervenerar i politiken”. Ljunggren väljer ut några typfall för att kunna följa fenomenets utveckling i den svenska kontexten. Inventeringen av tänkbara kandidater resulterar i ett urval som består av tre välkända vänsterintellektuella ”aktörer” (som det numera ska heta): Jan Myrdal, Göran Palm och Sara Lidman.

LJUNGGREN OCH VÄNSTERN

Beskrivningen av 68-revolten reducerar dock både dess uppkomst, förlopp och konsekvenser. För Ljunggren handlar det om nya rörelser som bars upp av ”en medelklass bestående av studenter, intellektuella och offentliganställda inom välfärdssektorn och utbildningsväsendet”. Han tycks helt omedveten om den roll som 68-revolten spelade för delar av arbetarklassen som ”stormsvala”. Konsekvenserna blev naturligtvis mycket mer påtagliga i Frankrike, Italien eller Storbritannien, än i Sverige. Studenternas revolt i Paris i

maj 1968 ledde exempelvis snabbt till en generalstrejk där tio miljoner arbetare deltog.

Eftersom Ljunggren inte kan se relationen mellan 68-revolten och dess inverkan på arbetsplatserna, med början i Göteborgs hamnar och gruvorna i Malmfälten i norr redan i december 1969, handlar revolten för honom om ”postmateriella värden som livsstil, moral och värdefrågor”. Det är kanske en förståelig felsyn för den som inte uppfattar arbetarklassen som en avgörande kraft i samhället. Vi som själva upplevde den svenska vänsterns drastiska vändning från ”postmateriella värden”, som ofta aktiverade olika aktioner och protester i den tidiga fasen, till de diskussioner om facklig taktik och strategi som varje vänstergrupp kände sig tvungen att föra från årsskiftet 1969–70, minns hur snabbt och självklart arbetarklassens kamp och strävanden plötsligt intog en central plats i vänstern.

Ljunggren lyckas nämna de flesta av 1970-talsvänsterns bokstavskombinationer, men han har en märklig uppfattning om hur vänsterpartiets föregångare VPK (Vänsterpartiet Kommunisterna) förhöll sig till den nya vänstern. Han menar att VPK förvaldade ”en helt annan vänstertradition” än 68-vänstern. Men då måste man bortse från att stora delar av den nya vänstern definierade sig i förhållande till det svenska kommunistiska partiet och dess historia. De olika faserna i partiets historia diskuterades flitigt i de nya vänstergrupper som växte fram mellan 1967 och 1972, och blev sedan viktiga riktpunkter för nya ställningstaganden.

I det andra kapitlet försöker Ljunggren klargöra varför utvecklingen i Sverige efter andra världskriget utgjorde ”en avvikande utveckling som... markant försvårade etableringen av en självmedveten och samhällskritisk vänsterintellektuell identitet”. Den jämförelse som genomförs tar inte någon direkt hänsyn till det faktum att Sverige saknade den typ av dramatiska händelser som kom att prägla många andra europeiska länder efter andra världskriget.

Trots avsaknaden av yttre stimulans av det slag som exempelvis befrielsekampen i Algeriet bestod den franska vänstern med, måste man väl ändå konstatera att det även i Sverige fanns en mycket tydlig gruppering av vänsterintellektuella. Det gäller exempelvis de som förespråkade den så kallade tredje ståndpunkten gentemot kalla krigets två stormaktsblock. Artur Lundkvist var en av de främsta och övergav egentligen aldrig sin radikala övertygelse. När FNL-rörelsen inledde sina aktiviteter 1965 blev, bland många andra, Lundkvist snabbt engagerad.

Listan på betydande svenska vänsterintellektuella under 1950-talet och början av 1960-talet skulle kunna göras ganska lång: Erik Blomberg, Arnold Ljungdal, Per-Olov Zennström, Kurt Aspelin, Hans Granlid, Gunnar Gunnarsson... Ljunggrens slutsats att det i Sverige ”fanns en jämförelsevis tydligare orientering mot den politiska mitten och det intellektuella teknikeridealet” än i Frankrike eller Tyskland är en märklig slutsats som bara kan dras av den som inte på allvar befattar sig med materialet.

Det är inte så mycket Ljunggrens irriterande sätt att resonera, där ett par sidors analys och resonemang oavbrutet följs av en sammanfattning som tar om allt ännu en gång, som gör boken till ett misslyckande. Det är framför allt Ljunggrens bristande kunskaper om vad den svenska 68-revolten egentligen innebar som blir ett avgörande problem. Det finns bland annat en störande tendens att förklara 68-revolten med upplevelsen av tillvaron i välfärdssamhället som tom och livlös. De vänsterintellektuella som satsade på dramatisering och emotionalisering (vilket hemska ord!) kom, enligt Ljunggren, att vinna i konkurrensen med de som var mer inriktade på dialog och förståelse.

Ljunggren genomför sedan en detaljerad analys av Jan Myrdals, Göran Palms och Sara Lidmans roll som prominenta vänsterintellektuella. När han beskriver hur både Myrdal och Palm betonar det ömsesidiga förhållandet mellan arbetarklassen och tredje världens, eller u-ländernas som det då hette, fattiga, visar sig den fördomsfulla grunden för analysen: ”Först etablerades ett västerländskt skuldmedvetande inför tredje världen. Nästa steg var att placera sig själv i en offerroll som inte stod u-ländernas fattiga långt efter.” Han talar också om ”de religiösa betydelseskikten i Myrdals och Palms hantering av västerlandets skuld”.

EN ARTIKEL AV PER-OLOF MATTSSON

Artikelförfattaren är litteraturvetare på Stockholms universitet. Han har under årens lopp skrivit en rad artiklar i Röda rummet i skärningspunkten mellan litteratur och samhälle.

bild Elin Venerbring (www.elinvennerbring.com)

Med stöd hos Raymond Aron, det borgerliga Frankrikes främsta försvarare mot det marxistiska inflytandet bland landets intellektuella efter andra världskriget, ger sig Ljunggren in i en utläggning om likheterna mellan å ena sidan socialism och kommunism och å den andra kristendomen. Det går givetvis inte att förneka förekomsten av religiösa drag i den socialistiska arbetarrörelsen. Det har tvärtom ofta funnits inslag av eskatologiska eller kiliastiska idéer – domedagen, tusenårsriket med mera – som har stora likheter med olika traditioner i kristendomens historia. Men Ljunggren nöjer sig inte med det. Han går vidare och konstaterar att både Palm och Myrdal i sina skrifter om tillståndet i tredje världen aktivt använder sig av ”skuld och försoning”.

Den tvivelaktiga slutsatsen överförs sedan utan vidare resonemang på hela 68-rörelsen: ”en rörelse som genom politiskt engagemang lovade sina adepter rättfärdighet och moralisk botgöring”. Det förekom givetvis sådana inslag, speciellt i vissa former av maoism, där blind tro uppmuntrades, men att reducera hela 68-rörelsen till ett slags kvasireligiöst fenomen innebär att förfälska historien. Jag tror inte att det var speciellt många som uppfattade Myrdal och Palm som ”moraliska vägvisare med uppgift att hjälpa människorna leva ett både saligt och lyckligt liv”, vilket Ljunggren tycks tro.

Ljunggren förstår inte alls hur insikterna om tillståndet ute i världen via marxistiska analyser kunde övergå till medvetenhet om att det som hände här hemma på olika sätt hängde ihop med de svartas kamp i USA eller de latinamerikanska arbetarnas och böndernas kamp. Jag minns själv hur de första politiska böcker som jag läste – Eldridge Cleavers *Soul On Ice* eller John Gerassis *Storm över Anderna* – snabbt ledde över till böcker om majrevolten i Frankrike eller Leo Hubermans *Människans rikedomar*. Därifrån var inte heller steget långt till Marx själv eller Lenins bok *Imperialismen som kapitalismens högsta stadium*. Det ena intellektuella språnget ledde till nästa och på rekordtid fanns det tusentals ungdomar som såg sambanden. Vi var många som gick från att ”tycka synd om de stackars fattiga indierna” till att förstå de ekonomiska och politiska faktorer som dömde dem till fattigdom. Och det gick fort...

Ljunggren vill gärna, liksom många andra, reducera 68-revolten till en grupp välgödda borgarbarn som plötsligt på grund av all information som fanns tillgänglig drabbades av samvetsqual över tillståndet ute i världen. Det fanns säkert fall där skuld och botgöring spelade ett slags roll. Men vi var många som hade en helt annan bakgrund och där banden till den socialistiska arbetarrörelsen var starka redan genom den miljö vi växte upp i. (Det är också i hög grad vi som fortfarande är kvar som aktivister i vänstern.)

Den enda punkt där jag kan hålla med Ljunggren om att det fanns inslag av synd och botgöring är Myrdals tidiga böcker, främst kanske i *Samtida bekännelser av en europeisk intellektuell* från 1964. Men Myrdal var faktiskt inte alls representativ för vänstervägen på 1960-talet. Han kom från en mycket privilegierad bakgrund (med celebriteterna Alva och Gunnar Myrdal som föräldrar) och hade som ung varit aktiv i det svenska kommunistpartiets ungdomsförbund. När han sedan etablerar sig som författare och börjar resa i Asien drabbas han av akuta samvetsqual över att inte ha gjort något aktivt för att lindra de lidandes plågor. Här kan man faktiskt tala om religiösa känslor, vilket säkert också kan förklara Myrdals fascination inför den kinesiska maoismen. Den hade starka religiösa övertoner – och även en egen helig skrift i form av *Maos lilla röda* – och gick i sitt försvar av stalinismen bra ihop med Myrdals tidigare politiska skolning.

Myrdal har aldrig haft speciellt mycket till övers för arbetarrörelsen i Europa och Nordamerika. Istället har han ständigt dragits till en bondebaserad ideologi: den kinesiska maoismen och dess senare avläggare i Pol Pots version. Här handlar det verkligen om att ge upp alla den socialistiska arbetarrörelsens landvinningar i de utvecklade länderna till förmån för botgöring inför de fattiga massorna i Asien. Den berömda maoistiska självkritiken kan också betraktas som ett slags syndabekännelse.

Att bunta ihop Göran Palm med Myrdal känns i högsta grad orättvist. Maoismens religiösa övertoner saknas helt hos Palm. Istället har han ständigt dragits till den dominerande riktningen i svensk arbetarrörelse, nämligen socialdemokratien. Hans böcker om LM Ericsson, där han på 1970-talet arbetade under en period för att skaffa sig kunskaper om arbetarnas

vardag, är måhända något naiva, inte minst när det gäller upptäckten att arbetarklassen består av individer, men det är ljusår ifrån Myrdals mästrande.

Det går givetvis att göra sig lustig över att Palm med sin småborgerliga bakgrund ”proletariserade” sig för att skaffa kunskaper. Men kan någon föreställa sig Jan Myrdal i den rollen? Myrdal bland hundratals andra anställda som dagarna i ända löder kretskort eller utför någon annan monoton syssla. Det är helt enkelt otänkbart. Han skulle antagligen ha blivit utkastad efter att ha försökt mästra sina arbetskamrater. Jan Myrdals roll som vänsterintellektuell är mycket speciell och inte alls representativ.

Sara Lidman hade ett starkt patos som var grundat i hennes kristna bakgrund. Den miljö där hon växte upp var så starkt präglad av det bibliska språket att allt i tillvaron formulerades med dess hjälp. Det är därför inte konstigt att hennes romaner med västerbottniska motiv är skrivna på ett språk där bibliska vändningar utgör stommen eller att hennes artiklar och tal hade ett känslomässigt tilltal som ofta kunde uppfattas som religiöst. Men kärnan i hennes agitation var grundad i en marxistiskt inspirerad analys av imperialismen och tillståndet i världen. Hennes speciella sätt att formulera sig, med starka rötter i det bibliska språket, drevs inte av någon ”emotionalisering” av politiken utan var helt naturligt utifrån hennes bakgrund. Det var helt enkelt hennes språk.

Ljunggren stirrar sig blind på religiösa paralleller. När han analyserar mottagandet av Myrdals böcker, konstaterar Ljunggren att ”många anmälare var beredda att gå ned på sina bara knän för att bekänna sina synder”. Han bortser dock helt från frågan hur berättigade vänsterns anklagelser var. Var det en hyfsat korrekt beskrivning av tillståndet i världen? Istället föredrar han att betona hur recensenterna bortsåg från förnuftet och betonade känslan. Många längtade efter ”omskakande upplevelser” och därför samverkade man för ”att göra politiken till ett känslomässigt drama”, konstaterar han.

Det finns i boken en underförstådd slutsats att de tre vänsterföreträdarnas beskrivning och analys i stor utsträckning var felaktig. Det framgår exempelvis när Ljunggren ska sammanfatta recensenternas inställning. Han menar att ”efterfrågan på energiska känslorloerfarenheter var så stark att brister som teoretiska och ideologiska felslut, faktafel eller personlig tafflighet ursäktades”. Det kan inte uteslutas att det fanns sådana inslag, men Ljunggren föredrar att inte specificera vad han syftar på. Istället vandrar han vidare på den emotionella vägen: Sextiotalsvänstern var ”en existentiell upplevelseerfarenhet i dramatisk iscensättning”.

När Ljunggren i kapitlet ”Marxismen och folkligheten” kommer in på den nya vänstern, duggar det av

Jean-Paul Sartre i slutet på 60-talet

konstiga formuleringar. Det maoistiska KFML, som bildades 1967, beskrivs som en ”avvikargrupp” som förespråkade ”en mera våldsam revolution”. KFML påstås också ha beskrivit den svenska staten som ”fascistisk”. Även om det finns all anledning att kritisera KFML:s analys av den svenska staten, finns det ingen grund för den slutsatsen. Vidare beskrivs tidskriften Clarté som KFML:s ”husorgan”, vilket är helt fel. Clarté publicerades av Svenska Clartéförbundet, som stod KFML nära, men KFML:s husorgan hette Gnistan.

Den svenska Vietnamrörelsens kärna, organiserad i De förenade FNL-grupperna (DFFG), kallar Ljunggren kort och gott för FNL, vilket är de franska initialerna för den vietnamesiska befrielse rörelsen.

68-REVOLTEN

Ljunggren gör fortlöpande också jämförelser med utvecklingen i Frankrike och Tyskland. När framställningen kommer fram till den intellektuella reaktion mot marxismen, som i Frankrike företrädades av de så kallade ”nya filosoferna” på 1970-talet, är Ljunggrens sympati oförställd. Solsjenitsyns böcker om Gulag var den omedelbara impuls som fick en hel grupp besvikna maoister att under stort buller och bång angripa inte bara Stalins regim utan marxismen som sådan. Fröet till de stalinistiska lägren skulle finnas redan hos Marx, hävdades det.

Hos André Glucksmann och Bernard-Henri Lévy buntades allt som hade med marxismen att göra ihop i en enda förfärande rad med våld, terror och utrotning. Marx, Lenin och Trotskij skiljer sig inte från Stalin, Mao och Pol Pot. Kärnan i deras idéer har alltid varit utrotning av mängder med människor och terror mot de stackare som överlevde.

Ljunggren beklagar djupt att de franska filosofernas kritik av marxismen inte fick någon egentlig återverkan i den svenska debatten. Det är sant att den svenska vänstern och svenska vänsterintellektuella antingen dominerades av stalinistiska eller maoistiska krafter, eller också var obenägna att ta itu med en djupare analys av regimerna i Sovjetunionen eller Kina. Men det fanns antistalinistiska krafter som långt innan dess kritiserat terrorn och lägren i de stalinistiska staterna. Ljunggren tycks dock vara helt obekant med den traditionen.

Ljunggren har mycket svårt att se något som helst försonande drag i 68-rörelsens utveckling. I samband med att kvinnorörelsen och Grupp 8 förs in i diskussionen, noterar Ljunggren exempelvis att ”68-vänstern och marxismen” blev en ”bromskloss” för ”kvinnorörelsens teoriutveckling”. Inte heller här preciseras påståendet.

I samband med den besvikelse som delar av vänstern upplevde i mitten av 1970-talet, i samband med en nedgång i kampen i stora delar av Europa, kom en del av vänsterns intellektuella företrädare att starkare markera en självständig ställning. Jan Myrdal var starkt förknippad med maoismen men behöll sin självständighet mot olika partier och grupper. Samma sak kan sägas om Jan Guillou. Istället kom *Folket i bild/Kulturfront* att bli hemvist för en del av den intellektuella vänstern där man inte avkrävdes medlemskap i något parti men ändå kunde behålla sina sympatier med stalinismens olika varianter.

Framställningen avslutas med en summering av situationen runt året 1980. Debattklimatet på kultursidorna uppvisade fram till 1978–79 en ”stabil vänsterdominans”, med en vändpunkt i den debatt om medievänstern som fördes sommaren 1980. Men Ljunggren upprepar en orsak som vi hört många gånger förut, nämligen ”avsaknaden av ett skarpt formulerat liberalt eller konservativt intellektuellt motstånd mot

68-vänstern”.

I det avslutande kapitlet försöker Ljunggren samla ihop alla trådar som han försökt hålla ordning på. Orsaken till det han kallar för ”politikens emotionallisering” i samband med 68-revolten känns långt ifrån övertygande. Med hänvisning till ”flera historiska studier” anser han det vara belagt ”att intellektuella ofta tolkat reella eller inbillade upplevelser av svaghet som en allmän meningsförlust”.

Men han stannar inte där. Det finns också ”en uppsjö av analyser” som tolkar ”denna och andra tiders vänsterengagemang utifrån existentiella tomhetsupplevelser och en längtan efter religionssubstitut”. Av den anledningen skapades (av vem, kan man fråga sig?) ”ett nytt samhällsdrama av konflikt och politiskt engagemang som känslomässigt skulle fånga hela människan och låta individen gå upp i något stort”. Vänsterns intellektuella nöjde sig inte heller med att bara framträda som samhällskritiker, de uppträdde också som ”profetiska gestalter i ett religiöst skimmer”.

I Ljunggrens värld förefaller alla starkare känslor vara förknippade med religion. Frågan är om det kan bli banalare än så här. Den enda egentliga slutsatsen i boken är att 68-revolten i Sverige kom att leda till krav på folklighet och kritik mot elitism och därmed, vilket Ljunggren beklagar, till en ”låg värdesättning” av begreppet intellektuell.

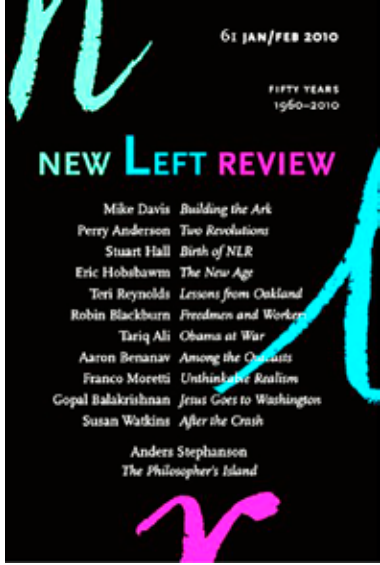
Ljunggrens studie tillför egentligen inget alls till förståelsen av de intellektuella, vare sig i Sverige eller på annat håll. Summa summarum är det bara ännu en klagoskrift vars innehåll kan sammanfattas så här: vårt efterblivna land lyckades aldrig skapa stora intellektuella gestalter av europeiskt snitt. Skulden ligger huvudsakligen hos socialdemokratin och arbetarrörelsen som aldrig uppskattat intellektuella med skinn på näsan. När det äntligen dök upp ett antal lovande intellektuella på 1960-talet, fångades de upp av vänstern och blev därigenom fångar i den folklighet som dominerade i vänsterkretsar. De intellektuella döpte om sig till kulturarbetare och snöpte därmed sig själva. Det är därför vi lever i ett land som inte har några riktiga intellektuella. Därav bokens titel.

Det hela är en trist litanian som draperats till historisk forskning. Akademiska forskare behöver inte alls vara opartiska, men de måste behärska materialet och inte förvanska det.

Ljunggren redovisar dock inte öppet sina ståndpunkter, utan låter dem sippra fram i analyser och resonemang. Ett exempel är slutsatsen att begreppet intellektuell tappade i status därför att det i Sverige kom att förknippas med vänstern. I vilka kretsar som statusen sjönk förklaras aldrig. Det var säkert så att begreppet intellektuell fick ökad status i vissa grupper, exempelvis bland radikala arbetare, medan statusen sjönk på annat håll.

För min del anser jag – och antagligen många med mig – att det är en stor fördel att svenska intellektuella i allmänhet inte präglas av samma elitism som i många andra länder. Jens Ljunggren tycks däremot vilja bli ännu ett språkrör för dem som beklagar frånvaron av snobbiga och högfärdiga intellektuella. ■

Jens Ljunggren
Inget land för intellektuella
68-rörelsen och svenska vänsterintellektuella
Nordic Academic Press 2009

www.newleftreview.org/

”Svenska tidskrifter har allt att lära av 50-årsjubilerande New Left Review”

”...den marxistiska tradition av konkret analys som tidskriften så väl förvaltar: varje försök att vända styrkeförhållandena måste utgå från hur de faktiskt ser ut. Illusionslöshet är ingripandets inandning.”

”... en intellektuell rörelse lika nykter och beslutsam som makten den konfronterar.”

Andreas Malm på Aftonbladet Kultur

www.tidsignal.se

Om socialdemokratin

Ur innehållet:

Kjell Östberg
En rörelse som stillnat?

Asbjörn Wahl
När man sitter på taburetterna, men inte på makten

Daniel Bensaïd
Keynes – och sen då?

Beställ genom att betala in:
60 kr + porto 25 kr
pg 30 35 44 - 1
Distribution: bofra@tele2.se

röda rummet

är socialistiska partiets kvartalstidskrift (tidskriften hette 1969–1996 fjärde internationalen).
Utkommer med fyra nummer per år. Nummer 43 sedan starten 1997 (nummer 154 sedan 1969).
För innehållet i artiklarna ansvarar respektive författare.

Redaktionen: Peter Jervelycke Belfrage, Daniel Brandell, Anders Karlsson, Per-Olof Larsson, Björn Rönnblad och Ingemar Sandström
Ansvarig utgivare: Björn Rönnblad
Teckning: Ee Ping Yeoh
Grafisk form: Joakim Svensson

Post till redaktionen: Box 7043, 402 31 Göteborg
E-post: rodarummet@hotmail.com
Prenumeration: 80 kronor för fyra nummer
Plusgiro: röda rummet 13 04 07–0
Hemsida: http://www.rodarummet.org
Tryck: V-Tab, 2010
Gjord på Tidskriftsverkstaden, Göteborg.
ISSN: 1403–3844

DE APATISKA OCH DE RASTLÖSA

Förra året publicerades Gellert Tamas bok som undersöker verkligheten bakom avvisningen av de apatiska flyktingbarnen. Det är ett märkligt reportage. Märkligt så till vida att det riktar allvarlig kritik mot hela det politiska etablissemangent i en fråga som på något sätt berört alla. Och märklig i det avseendet att boken tagits så väl emot.

Vissertligen har några av de utpekade, främst några läkare, tagit till orda och försvarat sig. Men de har ofta kommit med argument som Tamas redan tillbakavisat och som följaktligen, för dem som läst boken, inte har någon tyngd alls. De som verkligen ställts vid skampålen, de tre kvinnor – Barbro Holmberg, Marie Hessle och Annica Ring – som befunnit sig på olika avgörande maktpositioner, har valt att tiga.

Det har kanske fått som effekt att några recenser tagit deras parti och tyckt att kvinnorna fått skylta onödigt mycket med sin känslolöshet och sin följsamhet inför makthaveriet. Någon gång kanske Tamas spekulerar i deras privatliv en aning för djärvt, men principen han följer är riktig: alla inblandade ska nämnas vid namn, och det finns ingen anledning att ta speciell hänsyn till om de inblandade skulle vara kvinnor. Det finns – och det vet vi sedan länge – förtryckarmekanismer inbakade i det byråkratiska etablissemangent. Och här har kvinnliga tjänstemän visat sig vara lika effektiva (i betydelsen hjärtlösa) som någonsin männen. Det tjänar knappast kvinnosaken att försöka dölja detta.

Utvisningarna av apatiska barn motiverades av att man spred ut rykten om att barnen inte var apatiska, alltså inte var sjukligt deprimerade. Barnen spelade teater – så löd skvallret – och tredjehandsuppgifter av olika slag var i omlopp: någon hade exempelvis kunnat vittna om ”svältande” barn som i hemlighet smög i väg till kylskåp om nätterna. Föräldrarna, som antogs vara desperata i sin önskan att få stanna i Sverige, var de egentliga regissörerna i dessa dramer, som – här var alla eniga – utsatte barnen för livsfara. En läkare, psykiatern Tomas Eriksson, som regeringsutredaren Hessle hänvisade till som enda sakkunniga källa när det gällde förgiftning som möjlig förklaring, fick stort utrymme i media när han påstod att han hade stor erfarenhet av ”dessa barn” och att de påminde om ”patienter som har gjort självmordsförsök med tablettintag”.

För att ytterligare spä på föreställningen om att barnen förgiftats, framkastade Eriksson i ett TV-program 2006 att det mycket väl kunde handla om brompulver. När hela förgiftningsidén sprack – man kunde inte hitta spår av någon känd substans hos de apatiska barnen – blev det också uppenbart att Tomas Eriksson inte hade träffat något enda av ”dessa barn”. Ställd mot väggen uppgav han att uttalanden istället baserade sig på ”teoretiska överväganden”.

Migrationsminister Barbro Holmberg uttalade att det skulle vara en humanitär katastrof att låta dessa barn och deras familjer stanna i Sverige. Hon värdjade uppenbart till ryktesspridningens förmenta sanning att allt bara var teater, och att undfallenhet i detta läge skulle skapa en uppsjö av apatiska barn.

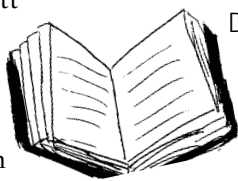
EN ARTIKEL AV EVA KÄRFVE

Artikelförfattaren är docent i sociologi i Lund. Hon har bland annat skrivit *Hjärnspöken – DAMP och hotet mot folkhälsan*, Symposion förlag 2000. Kommer i maj ut med en ny bok *Spelet om moralen*, på Brutus Östlings förlag. Har tidigare medverkat i Röda rummet med artikeln *Vantrivsel eller vansinne? – om DAMP, sociobiologi och en krympande normalitet* i nummer 3-4/2003

Om detta vore sant, om föräldrar verkligen iscensatte livsfarliga situationer för sina barn, hur kunde tanken slå rot hos etablissemangent att det bästa för barnen skulle vara att hamna i extrema nödlägen efter utvisning, kanske inte ens till sina ursprungliga hemländer? Och detta tillsammans med föräldrar som ju demonstrerat sin grymhet och sin kallblodighet.

Frågan fick inget svar. För det handlade ju inte om vård och omsorg eller något av de andra honnörsorden. Tamas ger oss en glimt av Göran Perssons resonemang. Hans skräck var att invandrarfrågan skulle dra arbetarklassen åt höger och på så sätt rubba grundvalarna för partiets – och hans egen – maktposition. Och han valde den väg som flertalet av hans europeiska motsvarigheter väljer: att demonstrera att ”goda” partier, som nu SAP, mycket väl kan agera hårt mot invandrare och utbölingar. Allt för att hålla de främlingsfientliga tendenserna tryggt kvar innanför partigränserna. Så förklaras detta av Tamas i boken.

Frågan är om inte en mörkare ideologisk underströmning inom det socialdemokratiska partiet också spelat en roll. Denna sida har kommit till uttryck på många sätt under 1900-talet. Att de var medansva-

De apatiska
Gellert Tamas
Natur och kultur 2009

riga för steriliseringen av sextiotusen människor och registreringen av ”tattare” mitt under brinnande krig är bara två exempel på vad som måste vara en kluvenhet inom socialdemokratin när det handlar om grupper som inte anses nå upp till den föreskrivna skötsamheten.

När jag tänker på den strid jag själv tog under hela 2000-talet mot införandet och användandet av de nya psykiatriska barndiagnoserna, framför allt ADHD och DAMP, är det i förstone svårt att hitta några paralleller. Utvisningarna handlade om sjuka barn som inte ansågs sjuka, medan DAMP-problematiken handlade om friska barn som inte längre ansågs friska.

Problemen var på något sätt spegelvända. Barn som inte längre åt, som måste sondmatas, som inte hade kraft att ta sig ur sängen, som inte svarade på tilltal, ansågs friska, medan barn som tog sig till skolan varje dag men där uppträdde rastlöst och bråkigt (eller blygt och tillbakadraget) betraktades som sjuka – eller med en modernare terminologi funktionshindrade. De antogs lida av ett dolt neuropsykiatriskt handikapp och i behov av stöd, särskola och medicinering.

Man måste återigen ställa frågan: vad är sjukt och vad är friskt? Eller, kanske en viktigare fråga: vad innebär det att vara frisk? Den ”gamla” uttydningen av sjukdom gäller uppenbarligen inte längre. Enligt denna är någon funktion i kroppen störd. Det är inte alltid symptomen ger sig tillkänna (man kan ”må bra” och ändå ha en konstaterad cancercancer). Men även om symptomen är otydliga går sjukdomen oftast att bestämma med rätt utrustning. Inom psykiatri för-litar man sig bara på symptomen, i form av ”felaktiga beteenden”.

Problemet är (och har alltid varit) att det är omöjligt att fastställa ett slags objektiv normalitet. I västerländsk kultur är man sedan länge överens om att hörselhallucinationer, speciellt av befallande typ, och föreställningen att man tillhör kungahuset (om man nu inte gör det) är att räkna som onormalt och följaktligen sjukligt. I vår tid ser vi att symptomen har utökats till att gälla rastlöshet, försagdhet, oförmåga att få någon varaktighet i kärleksrelationer och yrkesliv – egentligen allt som inte omedelbart för tankarna på ett gott liv. Det rastlösa eller blyga skolbarnet har en förmodad störning i hjärnan. Barnet som ligger i sin säng i månader och behöver sondmatas är däremot friskt.

På ytan ter sig allt detta gåtfullt, och det är uppenbarligen så att dessa två fenomen – överdiagnostiseringen av socialt underprivilegierade barn och utvisningen av flyktingbarn i strid med alla undertecknade konventioner – följer olika historiska linjer. De verkar inte tala samma språk. Eller gör de?

Ett gemensamt drag går att finna: det handlar i bägge fallen om klassificeringar, av skapade identi-

bild Peter Jervelycke Belfrage

teter. Bråkiga, stressade barn hittar man i de lägsta klasserna, och genom att ge dem en ny identitet, som psykiskt funktionshindrade, har man skaffat sig medel att skilja ut dem från gemenskapen. Invandrarbarnen som ligger halvt medvetslösa i sina sängar måste till varje pris behålla den identitet man redan gett dem som ”illegala” invandrare, färdiga att skickas iväg efter en summarisk kontroll hos Migrationsverket.

I båda fallen är identiteterna skapade av det dominerande samhället och dess elit. Att dessa identiteter efterfrågas av reaktionära krafter i samhället är självklart. Men även många vänsterliberaler dras med. Kanske handlar det ofta om bristande klarsynthet, men oftast uppfattas det arbete som läggs ner på att klassificera och kategorisera, vare sig det gäller flyktingar, andra generationens ”invandrare”, barn med

psykiska funktionshinder av alla tänkbara slag, som något moraliskt gott.

Själva identiteten tycks avgöra vad som rätt eller fel. Barnen i kolumnen ”flyktingar utan rätt till uppehållstillstånd” lever inte upp till den nivå där de har rätt att få hjälp på sina villkor. Och barnen i den neuropsykiatriska kolumnen får en ”hjälp” som alltmär kommit att handla om förberedelse för framtida sjukpension.

Förlorarna i detta identitetsspel är som vanligt de svaga, de oönskade. Men påskyndarna går också att urskilja. När det gäller sjukförklaringen av stökiga och stressade normalbarn handlar det om samma krafter som arbetade för utvisningen av de apatiska barnen. Det är inte så enkelt att det går att peka ut enskilda läkare. Medicinen och psykiatrin fungerar bara som

leverantörer av de ”vetenskapliga sanningar” som efterfrågas. Utan politiskt beskydd skulle många av dessa tankegångar snabbt fått slinka ner i samma hål som det en gång krupit fram ur.

Och vilken slutsats kan man dra? Att rasismen, som ju ska motverkas med alla till buds stående medel, lever och frodas alla högtidstalen till trots. Och att vi ska hålla ett öga just på dem som talar som mest högstämt. Och dessutom, att vi måste förhålla oss kritiska till vår egen benägenhet att gruppera och klassificera. Kanske borde vi begrunda vad den franske filosofen och kommunisten Alain Badiou ansett sig kunna slå fast, nämligen att identitetspolitiken är polisiär till sitt själva väsen.

Och då följer frågan, som vi måste ställa oss: vem identifierar vem, och i vilkas intresse? ■

DE KONKRETA ALTERNATIVEN

Hur ska utsläppen av växthusgaser minskas? Vilka metoder är effektiva och samtidigt rättvisa, och vilka blir de samhälliga konsekvenserna när de tillämpas? Daniel Brandell har läst en bok som söker besvara frågorna.

De ekosocialistiska debattörerna har länge och med rätta kritiserat kapitalismens krampaktiga åtgärder för att skapa någon sorts hållbar klimatpolitik. Man har kritiserat de förekommande formerna av handel med utsläppsrätter, koldioxidskatter, CDM-projekt, etc med hänvisning till att dessa metoder oftast varit verkningslösa, och i många fall slagit hårt mot ekonomiskt svaga individer. I en borgerlig miljöpolitik drabbas de fattiga förhållandevis hårdast, eftersom de har små möjligheter att hitta miljövänligare alternativ. Det är inte de som skall bära bördan av att samhället inte är ekologiskt hållbart.

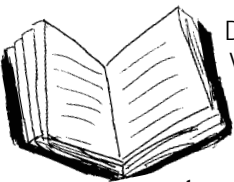
Samma ekosocialister har dock ofta varit sämre på att visa på alternativa system som skulle kunna fungera bättre, utan har istället ofta inskränkt sig till paroller som att ”kapitalismen kan inte lösa klimatkrisen”. Detta kan ha sina skäl. Det finns bland marxister en sund skepsis mot utopiska systembyggen. Framtidens samhällen skapas ju i den dialektik som klasskampen utgör och baseras på människors erfarenheter av kamp, och att då fila på ”det perfekta samhället” är inte särskilt meningsfullt. Det är kampen här och nu som är det väsentliga – att organisera folk i motstånd mot det rådande förtrycket och den kommande ekologiska katastrofen. Men samtidigt finns ett behov av att ibland höja blicken, och se hur samhället skulle kunna vara organiserat – för att väcka hopp, inspiration, men också för att peka ut realistiska vägar framåt. Om svaret på frågan ”– Hur vill ni lösa klimatkrisen?” bara blir ”– Med socialism!”, så är det svaret mest ett ”goddag yxskaft”. Något mer konkret måste sägas.

I sin bok *Vår beskärda del* gör klimatjournalisten David Jonstad – som legat bakom utmärkta publikationer som tidskriften *Effekt* och *Arbetarens klimatblogg* –

EN ARTIKEL AV DANIEL BRANDELL.
Skribenten är kemist. Aktiv i Klimataktion Uppsala och medlem av Röda rummets redaktion.

ett ärligt försök. Grunden är enkel: om vi vill nå en hållbar nivå på växthusgaserna så får ingen leva utöver sitt ekologiska fotavtryck, utan alla får anpassa sig efter sin beskärda del. Och här krävs det då hårda tag: statliga ingripanden, ransonering, strikta förbud och allmän åtstramning. Hade det inte varit för att Jonstad hela tiden försökt visa på hur detta kan gå hand i hand med medborgarengagemang och solidarisk aktivism, hade utopin inte känts särskilt tilltalande.

Hur skulle då detta fungera? Jonstads modell bygger på David Fleming idé om Transferable Energy Quotas (TEQs). Varje medborgare tilldelas en kvot efter ett nationellt utsläppstak, och får sedan använda upp sin kvot när han eller hon köper energi av olika slag. Det blir som ett bankkort med två funktioner – ett som

David Jonstad.
Vår beskärda del – en lösning på klimatkrisen. Ordfront 2009.

drar från pengarna, och ett som drar från koldioxidkvoten. Överblivna kvoter kan sedan köpas och säljas på en marknad. Eftersom höginkomsttagare generellt sätt lever mindre hållbart och konsumerar mer flygresor, bensin, el, med mera, än låginkomsttagare, innebär detta också en viss överföring av pengar till de mindre beställda.

Den direkta energikonsumtionen från medborgarna står dock bara för en fjärdedel av växthusgasutsläppen i Sverige; resten sker indirekt. Här finns olika sätt att administrera kvoterna för resten. Jonstad föredrar ett system där staten auktionerar ut de återstående tre fjärdedelarna av utsläppsrätterna till företag och organisationer som behöver energi i sin produktion; och de bakas därför in automatiskt i produktionspriset. Mer energikrävande varor blir sålunda dyrare. Ett alternativt system är RAPS – Rate All Products and Services – där de dubbla prislapparna inte bara gäller

energi, utan alla produkter. Här sätts då koldioxidkvoten in direkt i produkten eller tjänsten, och man överlämnar alltså inte ansvaret åt tillverkan att baka in energiåtgången i priset på varan. Varje vara får sålunda ett ”vanligt” pris i kronor och ören som konsumenten betalar, men också ett koldioxidpris som dras från konsumentens tilldelade ranson. Jonstad menar att systemet är krångligare – en ordentlig analys måste göras av utsläppen för varje produkt från vaggan till graven för att koldioxidpriset ska bli korrekt, och det är givetvis inte alltid så enkelt. Å andra sidan kan detta ha fördelar ur ett maktperspektiv: kapitalisterna kan inte kompensera sig genom att höja priserna på varorna på marknader där de är i monopolställning. RAPS blir mer transparent, och kräver att mer demokratiska organ får insikt i produktionskedjan.

Vår beskärda del fortsätter sedan att skildra de förmodade konsekvenserna av denna ransoneringspolitik i ett grönt skimmer: vi blir friskare och lyckligare, brottsligheten går ner, vi får längre semester och det odlas grönsaker på parkeringsplatserna. Även om Jonstad inte skriver att kapitalismen står i motsättning till hans visioner, är dock rörelseriktningen utstakad: kortare arbetstid, omfördelning från rika till mindre bemedlade, slut för överklassens livsstil och för systemets tillväxtparadigm.

Att detta utmanar dagens makthavare, både politiska och ekonomiska, och att dessa nog lär bjuda hårt motstånd mot varje sådan utveckling torde ingen tvivla på. Det är här ekosocialisterna bör ta upp tråden. Men då kan man ha mycket nytta av att faktiskt kunna lansera en hyfsat rättvist och inte minst konkret alternativ klimatpolitik. Jonstads bok är då säkerligen en tillgång. ■

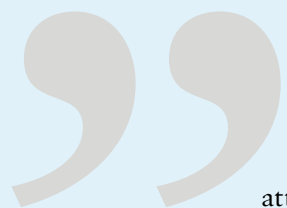
KLIMATAKTION

EN FOLKRÖRELSE FÖR KLIMATET

<http://www.klimataktion.se/>

VINDKANTRING

”Vi har inte i tillräcklig grad lyckats bryta det ekonomiska fåtalsväldet, och demokratisera och decentralisera den ekonomiska och politiska makten.” Citatet är från ett tal av Olof Palme i riksdagen 1979 som vi återger nedan. Palmes ton är statsmannamässig, trots att socialdemokratin vid denna tid befann sig i opposition. Efter att under 44 år (1932-1976) ha haft den politiska makten var det socialdemokratin som tagit ut kursen vid uppbygget av det moderna svenska välfärdssamhället. Trots att detta välfärdssamhälle 1979 befann sig på sin historiska höjdpunkt andas Palmes tal mycken kritik över partiets tillkortakommanden; att klassamhället så orubbligt bestod trots decennier av social reformpolitik och strävan efter ekonomisk utjämning. Man kan höra en ton av missmod hos Palme; som om han upplevde sig likt en kalv som med eken – det kapitalistiska systemets väldighet – stängades. Motsägelsefullt nog hade Palme och den socialdemokratiska partiledningen just avvisat den plan för attack mot detta system som LO-ekonomen Rudolf Meidner ursprungliga förslag om demokratisering av det ekonomiska livet utgjorde. Palmes tal blir en vittnesbörd över en epok som var på väg mot sitt slut. Med åttiotalet inleds nyliberalismens era. Den generella välfärdens system inympas gradvis med alltmer av marknadsmekanismer, reformer ersätts av avregleringar, aktiekurserna blir stående inslag i Aktuellt och Rapport och den individualismens ideologi, som Palme ser hota, tar över.

Visst är det viktigt att människorna ska ha så stort privat armbågsutrymme som möjligt. Det gäller den privata ekonomin och bostaden. Men det gäller också tillgången till en ren och oförstörd natur, till kulturella upplevelser, Det gäller möjligheten att utvecklas och, som det heter, att förverkliga sig själv. Att leva i frihet och jämställdhet med andra.

I ett utvecklat och organiserat industrisamhälle som vårt är denna frihet för människorna hotad från olika håll. Många upplever att deras ekonomiska resurser är begränsade när hyror och priser går upp, när bilen ska betalas, när ungarna ska ha nya kläder eller nya skidor. Vi har inte lyckats göra jobben till den självklara rättighet de borde vara. Vi har inte lyckats skapa den gemenskap människor emellan som är nödvändig för friheten. Vi har stora och svåröverskådliga och som det verkar närmast opåverkbara företag, myndigheter och organisationer.

I ett sådant perspektiv är vårt samhälle inte särskilt behagligt, och man kan gå vidare. Man kan stå här på Sergels Torg, och se de unga och så brutalt miss-handlade narkotikaoffrens förnedring. Lyfter man blicken ser man de glasade fönstren i detta hus, eller den till synes ointagliga penningbunker som är vår största affärsbanks huvudkontor. Och går man ner till tunnelbanan ser man de allt tydligare spåren av det snålhetens förfall som sakta gör sig märkbart när det gäller den kollektivtrafik som borde vara varje storstads stolthet.

Och det är kanske nånstans här som lockelsen till det privata kan bli stark. Glöm vem det är som sitter på den ekonomiska makten, ty den är orubblig. Blunda för utslagningens faser, ty det är inte ännu dina barn som går under. Åk helst inte tunnelbana, ty det är bättre att sitta i bilen en halvtimme, om den möjligheten finns, än att stå i en buss eller ett tåg i trekvart. Fly undan allt detta, till det som du själv kan påverka, spara sen in till den egna familjen, till villan, till bilen, ytterligare några hundralappar på de utslagnas och på tunnelbanans bekostnad. Och sänk skatten, då kan det egna armbågsutrymmet bli ännu lite större.

Detta är naturligtvis en förenkling, en karikatyr. Men den kan användas för att dra två ganska viktiga politiska slutsatser.

Den första är helt enkelt följande; liksom gröna vågens flykt är det också en flykt att isolera sig i det privata och utestänga den omvärld vi är så beroende av. Ty även om du har ett eget privat armbågsutrymme, så är du fortfarande en del av ett komplicerat samhälle, av ett genomorganiserat företag eller förvaltning. Dina barn går i skolan eller kanske i bästa fall har en plats på dagis. Du får din information genom de stora organisationer och företag som ger ut tidningar eller sänder ut radio- och TV-program. Och när det gäller alla dessa för vardagen så viktiga företeelser sitter du inom andras armbågsutrymme. Och det är ofta fråga om mäktiga och vassa armbågar. Om det enda företaget läggs ner i Horndal eller Hällekis hjälper det inte med armbågsutrymme genom sänkta skatter och stora ränteavdrag, ty människor riskerar att berövas sitt levebröd och sin hembygd.

Det andra handlar om socialdemokratins ansvar för det samhället. Det finns brister idag som vi medverkat till. Det finns andra brister som vi inte haft insikten eller makten att rätta till. Vi säger ofta att dagens samhälle är bättre än våra pionjärer kunde drömma om, när de kämpade för arbetarnas rösträtt eller byggde arbetarnas egna folkparker och mötesplatser. Och det stämmer på väldigt många punkter. Men samtidigt är det på andra områden

sämre än vad de sannolikt trodde skulle vara möjligt att uppnå.

Vi har inte utvecklat den engagerande gemenskap som är en av socialismens grundtankar. I stället har gemenskapens villkor på många sätt blivit sämre genom struktumvandling, sterila bostadsmiljöer, automatiserad produktion. Vi har inte i tillräcklig grad lyckats bryta det ekonomiska fåtalsväldet, och demokratisera och decentralisera den ekonomiska och politiska makten. På det privata området, liksom inom stat och kommun, möter vi byråkratier som är effektiva i mångt och mycket, men ofta fjärmade från människornas egentliga inflytande. Vi har inte i tillräcklig grad utvecklat det utrymme för varje människa att följa ”sina bästa stämningars längtan”, som Branting uttryckte det en gång. I stället har kommersialism och konkurrens fått sätta en stark prägel på värderingar och levnadssätt.

Centern kunde inte bryta upp industrisamhällets avigsidor, de kunde peka på dem och utnyttja dem partipolitiskt. Inte heller Moderaterna kan genom flykt till det privata eller till något slags kallhamrad egoism för de bättre ställda lösa de problemen. Vi kan inte vandra tillbaks från industrisamhället som Centern tycks mena, vi kan inte hoppa åt sidan in i en avskild privat sfär som blir konsekvensen av högerpolitik. Vi måste lära oss att bemästra industrisamhället; att skapa ett privat armbågsutrymme för alla som inte något utrymme för de vassa armbågarna. Men vi måste också demokratisera och decentralisera de beslut som vi alla berörs av, och medverka till den aktivitet och det engagemang som är nödvändigt för att en sådan demokrati blir en levande demokrati, och att samhället blir ett levande samhälle, med en varm gemenskap människor emellan.

Det är min bestämda övertygelse att en sådan samhällsutveckling aldrig kan åstadkommas med högern vid landets politiska ledning. Det är socialdemokratins förpliktelse att utveckla en politik som gör det möjligt för människorna att i demokratiska och rättfärdiga former kunna bemästra industrisamhället, röja bort avarterna och ta tillvara möjlighe- terna till ett gott och utvecklande liv för alla människor, som ändå teknik och ekonomisk effektivitet skapar.”